

PAPER DETAILS

TITLE: Kuramsal Yaklasim ve Türk Sosyolojisi

AUTHORS: Ünver GÜNAY

PAGES: 509-542

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/219364>

KURAMSAL YAKLAŞIM ve TÜRK SOSYOLOJİSİ

Prof. Dr. Ünver GÜNAY
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Özet

Sosyoloji araştırmalarında teorik yaklaşımın önemi büyüktür. Zira teori, deneye imkân veren bir alanda araştırmanın düşünsel bir temele oturmasını sağlamakta, ona fikrî bir derinlik, genişlik ve zenginlik kazandırmaktadır. Nitekim dünya ölçüsünde gerçekleştirilen sosyoloji araştırma, inceleme ve çalışmalarında kuramsal yaklaşım konuları üzerinde önemle durulmakta, hatta son zamanlarda kuramsal sosyoloji çalışma ve yayımlarında bir artış gözlendiği gibi, onlar eskiye oranla daha sistematik, analitik ve kritik bir nitelik kazanmış görünmektedirler. Çalışma ve yayımların özellikle son dönemde giderek çağdaş sosyoloji kuramları üzerine odaklanmakta oluşu da kayda değerdir. Buna karşılık, Türkiye’de sosyoloji ve özellikle de din sosyoloji alanındaki bilimsel çalışma ve yayımların aynı ölçüde özgün bir kuramsal yaklaşım düzeyine erişmediği anlaşılmaktadır. Esasen Türkiye’de kuramsal sosyolojik yaklaşım konularını ele alan çalışmalar da sınırlı sayıda olup, bunların çoğu çeviri yahut derleme niteliğindedir. Bununla birlikte son dönemde bu yöndeki çalışma ve gayretlerde bir artış da mevcuttur. Nitekim çağdaş sosyoloji kuramları konusunda son döneme ait iki çeviri eser daha da dikkate değer olup, onlar Türkiye’de sosyoloji ve özellikle de din sosyolojisi araştırma ve çalışmalarının belli bir bilimsel, kuramsal, analitik ve sistematik düzeye erişmesi bakımından önemlidir.

Anahtar kavramlar: Kuramsal yaklaşım, empirik araştırma, sosyografi, çağdaş sosyoloji kuramları, sosyoloji, din sosyolojisi.

THEORETICAL APPROACH AND SOCIOLOGY OF TURK

Abstract

Theoretical approach is very important in sociological studies. Because, theory offers a hypothetical, intellectual background for empiric and experimental studies and gives it a thoughtful depth and width. In recent years in all over the world sociological studies have been taken into consideration theoretical, analytical and sistematical studies. It is also important that recent researches on sociology consentrated on contemporary sociological theories. But these development on sociology and sociology of religion heven not become expected level. Some studies on the subject are mainly translation. However, there haven been increased serearches on the subject in the last decade. There are two researches have been done on sociology and sociology of religion which are very important for developing these subject theoretical, analytical and sistematical studies in Turkey.

Key Words: Theoretical approach, empirisistic study, socio

Giriş

Sosyolojinin, uzun bir hazırlık dönemini müteakip modernitenin köklü değişim ve çalkantı ortamında Batı’da karşılaşılan toplumsal sorunlara çözüm arayışları bağlamında bağımsız bir bilimsel disiplin olarak kendini göstermiş olması, aynı zamanda deneysel ve objektif bir hüviyetle karşımıza çıkmasına da yol açmış bulunmaktadır. Öyle ki, bu durum sosyologları, toplumu ve orada meydana gelen sosyal olaylar, olgular ve süreçleri toplumsal bir gerçeklik olarak incelemeye götürmüş, bu bakımdan da sosyolojide, ilk dönemlerden itibaren uygulamalı araştırma eğilimi bir şekilde kendini göstermiştir. Gerçi, sosyolojinin uzun süre birlikte hayatıyet bulduğu spekülâtif felsefeden ayrılarak bağımsız bir bilim haline gelmiş olması onun, toplum ve tarih felsefesi gibi spekülâtif yaklaşım eğiliminin egemen olduğu disiplinlerle karıştırılmasına yol açmış ve esasen orada özellikle başlangıç dönemlerinde topluma ve orada meydana gelen sosyal fenomenler ve sorunlara teorik ve spekülâtif yaklaşım eğilimi oldukça ağırlık kazanmıştır. Ancak, zamanla bu durum değişmeye ve deneysel ve objektif karakterli uygulamalı bir sosyoloji eğilimi güçlenmeye yönelmiş olup, hatta o giderek teorik yaklaşımın önüne geçmeyi de başarmıştır.

1. Sosyoloji Araştırmalarında Kuramsal Yaklaşımın Önemi

Bununla birlikte, empirik sosyolojinin giderek teorik yaklaşım çalışmalarına baskın bir özellik kazanması, sosyolojinin toplumsal olguların basit bir gözlemi yahut sade bir betimlenmesi ile ilgilenen ve yetinen sırf deskriptif bir bilim ya da “*sosyogografi*”den ibaret olması anlamına da gelmemektedir. Başka bir deyişle, empirik araştırmanın teorik bir temel üzerine oturması ve onun rehberliğinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Esasen, bu anlamda deneysel yahut uygulamalı sosyoloji araştırması teorinin ya da teoriden çıkarılan varsayım yahut denencenin empirik bir sınanması olmaktadır. Aksi halde sosyoloji pratik durum ve sorunların yüzeysel bir betimlemesi yahut “malumu ilâm” veya acele genelleme ve indirgelmelerle yetinen fikrî bir kısırlık, totoloji ve hatta açmazlara sürüklenmekten kendini kurtaramıyacaktır.

Esasen, her bilim gibi sosyoloji de teoriye dayanmaktadır. Zira, somut olguların kavramlar aracılığı ile aralarında bağlantılar kurulması suretiyle bir tür soyutlaştırılmasından ibaret olan teori, aynı zamanda deneye imkân veren bir alanda sistematik tahmin ve açıklamalar getiren ve kavramlardan oluşan fikrî bir alet işlevini görmekte; toplumsal fenomenler arasındaki karmaşık ilişkileri ancak teoriler aracılığı ile bir “*paradigma*” ya da düşünsel bir “*model*”e oturtmak ve böylece araştırmaya sistematik bir fikrî derinlik ve genişlik kazandırmak mümkün olmaktadır.

Kısacası, bilimde ve özellikle de sosyolojide teorik yaklaşım oldukça önemlidir ve esasen pratiğe el atması sebebiyle empirik yaklaşım ondan bir ko-

puşmuş gibi görünse de gerçekte ona sonuna kadar dayanmak zorundadır; zira aksi durumda yüzeyselliğe saplanıp kalma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır.

Aslında bu durum, sosyolojinin yanı sıra onun ve fakat aynı zamanda modern din bilimlerinin bir alt-dalı olan din sosyolojisi için de geçerlidir. Nitekim böyle olduğu içindir ki, tüm dünyada sosyoloji yahut din sosyolojisi eğitimi alan ve bu alanlarda bilimsel araştırma yapmaya soyunanların sosyoloji, din, toplum, kültür vb. konular ve özellikle de teorik ve metodolojik yaklaşıma ilişkin sorunlar hususunda ciddi bir formasyon kazanmasına özel bir önem verilmekte, konuyla ilgili lisans ve lisansüstü düzeylerde dersler, seminerler, vb. etkinlikler düzenlenmekte, çok çeşitli araştırma ve yayınlar yapılmaktadır. Esasen, meselâ Batı ülkelerinde bu konudaki literatüre kısa bir göz atış, orada bu konudaki gelişmelerin oldukça özgün ve ileri derecede analitik ve sistematik bir düzeye eriştiğini anlamamıza da izin vermektedir.¹

2. Kuramsal Yaklaşım ve Türk Sosyolojisi

Buna karşılık, Ülkemizde bu konularda yeterli bir birikim ve kurumlaşmanın olmayışı, konuyla ilgili olarak yapılan çalışmalarda belli bir derlemecilik, aktarmacılık, yüzeysellik ve spekülasyon eğilimini de beraberinde getirmiş görün-

¹ Burada, sosyoloji teorilerine ilişkin Batılı literatürün tam bir listesini verme imkânımız bulunmamaktadır. Bu bakımdan, konuya genel ve sistematik bir perspektiften yaklaşan çalışma ve yayınların belli başlı bazılarına işaret etmekle yetiniyoruz: Talcott Parsons, *Essays in sociological theory*, Glencoe IL; Free Press, 1954; *Theories of society: foundations of modern sociological theory*; New York, Free Press of Glencoe, 1961; *Sociological theory and modern society*, New York: Free Press, 1967; H. Becker, ve A. Boskoff, (ed.). *Modern Sociological Theory in Continuity and Change*. USA 1957; G. C. Homans, "Contemporary Theory in Sociology", in R.E.L. Faris (ed.). *Handbook of Modern Sociology*. Chicago: Rand McNally, 1964; Raymond Aron, *Les Etapes de la Pensée Sociologique*, Paris, Gallimard, 1967; L. Gross (ed.), *Sociological Theory: Inquiries and Paradigms*. New York: Harper and Row, 1967; Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, New York: Free Press, 1968; Theodore F. Abel, *Foundation of sociological theory*, Random House, 1970; Ronald Fletcher, *The making of sociology: a study of sociological theory*, 2 vols; New York: Charles Scribner's Sons, 1971; J. Berger, M. Zelditch, and B. Anderson. (eds.) *Sociological Theories in Progress*, Boston: Houghton Mifflin Company, 1972; D. W. Rossides, *The History and Nature of Sociological Theory*, Boston: Houghton Mifflin Company, 1978; Tom Bottomore and Robert Nisbet (eds), *A History of Sociological Analysis*, New York: Basic Books, 1978; Margaret M. Poloma, *Contemporary Sociological Theory*, Macmillan, 1979; Walter L. Wallace, *Sociological theory; an introduction*, 1979; J. H. Turner, and L. Beeghley, *The Emergence of Sociological Theory*. Illinois: The Dorsey Press, 1981; D. G. Wagner, *The Growth of Sociological Theories*, Beverly Hills, CA: Sage, 1984; *Philosophical Foundations of the Social Sciences: Analyzing Controversies in Social Research*, 1996; Ruth A. Wallace, Alison Wolf, *Contemporary Sociological Theory: Expanding the Classical Tradition*, 1980, fifth edition, Upper Saddle River, N. J.: Prentice-Hall Inc., 1999.

mektedir. Öyle ki, meselâ 1968 yılından önceki “*Sosyoloji Bibliyografyası*”² esas alındığında, Türkiye’de bu alanda yapılan çalışmaların çok büyük bir bölümünün (tahminen % 85) “*derleme*” olduğu anlaşılmaktadır.³ Mamafih, bunda şaşılacak bir durum da mevcut değildir. Zira aslında sosyoloji “*içinde yer aldığı toplumun bir ürünü*”dür. Böyle olunca, geniş ölçüde sözlü kültüre dayalı, gelenekselliğin ege- men olduğu, köklü değişme ve gelişme sorunlarıyla karşılaşan ve bunlara çözüm üretmekte zorlanan bir toplumun, bizzat kendisi ve kendine has temel sorunlar hakkında kısa zamanda ve kolayca özgün “bilimsel” ve sosyolojik bilgi üretmesini beklemek hatalı olmaktadır.⁴

Her halükârda, gerçekte Türkiye’de sosyolojinin, daha XVII. yüzyılın Osmanlı döneminde, en azından İbn Halduncu bir hüviyetle, Şeyhül-İslam Pirizâde, tarihçi Naima ve Kâtip Çelebi aracılığıyla kendi şartlarında bir varlık alanı elde edebildiğine, ancak bunun geniş ölçekli ve köklü bir düşünce üretimi geleneğine hiçbir zaman dönüşmediğine önemle işaret etmelidir. Buna rağmen bu spekülâtif geleneğin meselâ XIX. yüzyılda Ahmet Cevdet Paşa tarafından sürdürülmüş olması kayda değerdir.

Öte yandan, XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın başlarında modern Batı sosyolojisi çok çeşitli sosyoloji akımları aracılığıyla Türkiye’ye girmeye başladı. Öyle anlaşılmaktadır ki, Osmanlı’nın son döneminin bir kısım düşünür ve aydınları, Batı’da ortaya çıkan “*yeni bilim*”i yani sosyolojiyi, çökmekte olan İmparatorluğun sorunlarına çözüm üretmek için âdeta bir “*kurtarıcı*” ya da “*çıkış yolu*” gibi görmüşlerdi. E. Durkheim’in fikirleri etrafında oluşmuş bulunan Fransız Sosyoloji ekolü en tipik temsilcisini Ziya Gökalp’te buldu. Le Play ekolünün E. Démolins’ci yorumu İngiliz partikülarizmi ve şahsî teşebbüs fikriyle birleşmek suretiyle Prens Sabahattin tarafından temsil edildi. Bununla birlikte, onun somut araştırmalara dayalı etkilerini ancak XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görmek imkânı oldu. Bu iki teorik yönelime önce Weberci ve Marksist sosyolojiler, sonra da Anglo-Amerikan sosyolojinin etkileri eklendi.

Çağdaş bir Türk sosyoloğunun değerlendirmesine göre Türk Sosyolojisi, “*felsefî, spekülâtif ve hatta skolstik bir verimsizlikten*” ilkin 1940’lar ve sonra da 1960’lardan itibaren “*bilimsel, empirik ve araştırmacı bir aşama*”ya yönelmiş, ancak “*spekülâtif, hümanist ve skolâstik bir eğilime*” de her an için müsait görünmüştür.⁵ Bir başka değerlendirmeye göre, 1960 sonrasında “*aşırı empirik, dar de-*

² M. Tezcan, *Sosyoloji Bibliyografyası 1928-1968*, Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi yayını, 1969.

³ M. Kıray, “Toplum, Bilgi ve Türkiye”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, (Derleyen: Sevil Atatuz), Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1986, s. 190.

⁴ Krş.: Kıray, “Toplum, Bilgi ve Türkiye”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, s. 187, 189.

⁵ M. Kıray, “*Teaching of Social Sciences in Developing Countries: The Case of Turkey*”, *International Social Science Journal*, 1979, C. XXXI, No: 1 ve “Türkiye’de Sosyolojinin Gelişimi: Etkiler ve Aşamalar”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmala-*

neyci ve davranışçı araştırma tekniklerini kullanan” bir hüviyet kazanan Türk sosyolojisi, daha geniş kapsamlı ve bilimsel bir yöntem anlayışına yönelmeye çalışmaktadır.⁶ Bir Türk sosyal psikoloğunun ayırt ettiği “taklitçi sosyal bilim”, “ülkenin sosyo-kültürel gerçekliklerine yönelik sosyal bilim” ve “evrensel sosyal bilim” aşamalarının Türk sosyolojisi için de geçerli olabileceği düşünülmekte,⁷ Akşit’in değerlendirmesine göre bu sosyoloji “bölmelenmişlikten farklılaşma ve çeşitlenmeye” yönelmiş olup, belli bir “iç dinamizmi gerçekleştirme” ihtiyaç duymaktadır.⁸ Bu yolda, anlaşılan kuramsal sosyoloji çalışma ve yayımlarının önemi oldukça büyüktür.

3. Türkiye’de Kuramsal Sosyolojik Yaklaşım Konusunda Çalışma ve Yayımlar

Mamafih, aslında Türk sosyolojisinin, başlangıçtan itibaren teorik yaklaşım belli bir önem verdiğine de işaret etmelidir. Nitekim Comte, Durkheim ve Le Play ilk Türk sosyologlarını etkileyen başlıca Batılı düşünürler olmuşlardır. Gökalp’i takiben, ilk dönem Türk sosyologlarından özellikle M. İzzet, Z. F. Fındıkoğlu ve H. Z. Ülken sosyolojinin yanı sıra felsefeye de ilgi duydular. Öyle ki, bu ilgi, giderek daha sistematik bir biçimde teorik yaklaşım sorunlarına yöneldi ve meselâ Türkiye’de sosyolojinin yerleşmesi ve gelişmesine önemli katkılar sağlamış bulunan Hilmi Ziya Ülken daha 1940’lı yılların başlarında “*İctimaî Doktrinler Tarihi*”ni (İstanbul: Yeni Devir Basımevi, 1941, 362s.) yayımladı. Buna, N. Şazi Kösemihal’in 1940’lı yılların ikinci yarısında arka arkaya yayımlanan “*Sosyal Doktrinler Tarihi I, II (1947) ve III*”ü (1948) ve müteakiben de “*Sosyoloji Tarihi*” (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1956, 364s.) eklendi.

Anlaşılan Kösemihal’in “*Sosyoloji Tarihi*” sadece yayımlandığı dönemde değil, fakat aynı zamanda müteakip yıllar ve hatta günümüzde Türkiye’de toplum sorunlarına teorik yaklaşım bakımından belli bir ilgiye mazhar olmuş ve hatta olmaya devam etmekte; bu bakımdan da eserin muhtelif baskıları yapılmış bulunmaktadır (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004, 349s.).

rının Gelişimi Sempozyumu, 1985’den zikreden ⁵ B. Akşit, “Türkiye’de Sosyoloji Araştırmaları: Bölmelenmişlikten Farklılaşma ve Çeşitlenmeye”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, s. 195.

⁶ D. Ergun, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Sosyoloji ve Gelişmesi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, 1985’den zikreden ⁶ B. Akşit, “Türkiye’de Sosyoloji Araştırmaları: Bölmelenmişlikten Farklılaşma ve Çeşitlenmeye”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, s. 195.

⁷ Ç. Kağıtçıbaşı, “Sosyal Psikoloji Araştırmaları: Geleceğe İlşkin Öneriler” *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi Sempozyumu*, 1985’den zikreden B. Akşit, “Türkiye’de Sosyoloji Araştırmaları: Bölmelenmişlikten Farklılaşma ve Çeşitlenmeye”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, s. 195.

⁸ B. Akşit, “Türkiye’de Sosyoloji Araştırmaları: Bölmelenmişlikten Farklılaşma ve Çeşitlenmeye”, *Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi*, s. 195- 205.

Kösemihal'in "*Sosyoloji Tarihi*" aslında sosyoloji teorilerinin bir tarihidir ve zaten eserin ilkin "*Sosyal Doktrinler Tarihi*" adıyla yayımlanmış olması da bunu göstermektedir. Esasen, Kösemihal'e göre, bu gün sosyoloji bilim çağına girmiş olmasına rağmen birtakım teoriler ileri sürmekten de kendini kurtaramamaktadır. Ancak bu günün sosyoloji kuramlarının sosyoloji biliminin sonuçlarına dayanması gerekmektedir. Bu bakımdan da eserde, sosyolojinin bir bilim olmasından önceki dönemin sosyoloji teorileri bir yana bırakılarak, sosyoloji biliminin doğuşundan yani XIX. yüzyılın ortalarından bu yana ortaya çıkan sosyoloji kuramları ele alınmakta ve esere "Toplumsal Öğretiler/Doktrinler/Kuramlar Tarihi" yerine "*Sosyoloji Tarihi*" adı verilmiş bulunmaktadır. Öte yandan, eserde sosyoloji kuramlarının bir resmi geçitini yapmak yerine, onların sistematik bir tasnifi, açıklaması, eleştirisi ve değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır. Bir Giriş'i müteakip eser ikiye bölünmüş, *Birinci Kitap* kendi içinde ayrıca beş bölüme ayrılarak her bir bölüm belli bir perspektifteki kuramsal meseleye tahsis edilmiştir. Böylece, birinci bölümün konusunu "*Toplum ve Doğa olayları*", ikinci bölümünün "*Doğa ve İnsan Bedeni*", üçüncü bölümünün "*Doğa ve Bireysel Bilinç Olayları*", dördüncü bölümünün "*Doğa ve Kolektif Bilinç Olayları*" yani "*Değerler*" ve nihayet beşinci bölümün konusunu da "*Bütüncü Görüşler*" teşkil etmiştir. *İkinci Kitap*, iki bölüm ve bir "*ek*"ten oluşmaktadır. Orada birinci bölüm "*Sosyolojide Yeni Akımlar*"a, ikinci bölüm "*Sosyolojide Gerekircilik (Determinizm)/Hürlük Sorununun Bugünkü Durumu*"na ve "*ek*" de "*Bizdeki Sosyoloji Hareketleri*"ne tahsis edilmiştir. Ancak eserin sadece birinci kitabının yayımlanabilmiş olması kayda değerdir (Krş.: Kösemihal, *Sosyoloji Tarihi*, özellikle s. 14-16).

Türkiye'de, Sosyoloji teorileri ile ilgili olarak telif eserlerin yanı sıra çeviriler de eksik olmadı. Münir Raşit Öymen'in P. A. Sorokin'den yaptığı çeviri eserin önce ilk cildi (İstanbul: Hüsnü Tabiat Matbaası, 1947, 396s.) sonra da tamamı "*Yüzyılımızın Sosyoloji Nazariyeleri*" adı altında yayımlandı. Daha sonra bu çeviri eser "*Çağdaş Sosyoloji Teorileri*" (Ankara, 1974) adı altında iki ayrı cilt olarak yayımlanmıştır.

Sorokin'in *Çağdaş Sosyoloji Teorileri*, aslında Harward Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğrencileri için ders kitabı ve hatta bir elkitabı olarak hazırlanmıştır. Anlaşılan eser, Türkçenin yanı sıra Fransızca, Almanca, Hintçe, Çince, Japonca gibi birçok dillere de çevrilmiştir. Sorokin'e göre, XX. yüzyıl, sosyoloji alanında âdeta bir tür teori enflasyonuna maruz kalmış; bu durum yazarı bu teorileri sistematik bir tasnif ve analize tabi tutarak eleştirel bir değerlendirmeye götürmüştür. Bu amaçla Sorokin, çağdaş sosyoloji teorilerini dokuz ayrı kategoride tasnif etmek suretiyle analiz ve değerlendirmeye tabi tutmaktadır:

I. **Mekanist okul:** Sosyal Mekanik, Sosyal Fizik, Sosyal enerjetik, Pareto'nun matematiksel sosyolojisi.

II. **Bireşimci okul:** Le Play'in sentetik ve coğrafi ekolü.

III. Coğrafya okulu:

IV. Biyolojik okul: Organist dal, ırk, soya çekme ve seçip ayıklama (seleksiyon) dalı, Sosyal Darvencilik ve hayat kavgası.

V. Biyo-sosyal okul: Demografik sosyoloji.

VI. Biyolojik-psikolojik okul: İçgüdü sosyolojisi.

VII. Sosyolojizm okulu: Yeni Pozitivizm dalı, Durkheim dalı, Gumpłowicz dalı, Formel sosyoloji, Tarihin ekonomik yorumlanması.

VIII. Psikolojik okul: Davranış, içgüdü, çeşitli tiplerin yorumlanması.

IX. Psiko-sosyal okul: Sosyal fenomenlerin kültür, din, hukuk, genel oy –umumi efkâr- ile yorumlanması. Çeşitli psiko-sosyal fenomenler arasında özel ilişkilerin deneysel incelenmesi. (Sorokin, *Çağdaş Sosyoloji Teorileri*, s. 4-5).

1950’li yılların ikinci yarısında Ankara Üniversitesinde sosyoloji dersleri veren Alman sosyolog Hans Freyer’in konuyla ilgili ders notları “*İçtimai Nazariyeler Tarihi*” (çeviri ve ekler: T. Çağatay, Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi yayını, 1960, ikinci baskı 1968) adı altında çıktı.

İçtimai Nazariyeler Tarihi, Hans Freyer’in Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinde 1955-1956 yılında misafir profesör olarak verdiği *İçtimai Nazariyeler Tarihi* dersinin ders notlarının Tahir Çağatay tarafından Türkçeye tercümesinden ibarettir. Eser, sosyoloji teorilerinin özlü bir tahlilini sunmaktadır. Bu amaçla, konuya bir hareket noktası vermek üzere sosyoloji biliminin kendine has bir konu ve yöntemle bir bilim olarak ortaya çıktığı dönem başlangıç noktası olarak alınmıştır. Bu bağlamda Freyer, XVIII. yüzyıl ile XIX. yüzyılın başlarını “*Sosyoloji Biliminin Hazırlık Çağının Son Safhaları*” olarak değerlendirmektedir. Freyer’e göre, “*Tabii Hukuk Öğretisi*”, “*Beşeri Cemiyet Tarihi*” ve “*Alman İdealist Felsefe Sistemlerinde ve Romantik Düşünürlerdeki Cemiyet ve Devlet Felsefesi*” henüz içtimai gerçekliklerin bilimi olarak bağımsız bir sosyoloji biliminin ortaya çıkmadığı bir dönemde, böylesine bir sosyolojinin zeminini hazırlayan sosyoloji öncüsü düşünce hareketleridir (Freyer, *İçtimai Nazariyeler Tarihi*, s. 13-14). Bu bakımdan, Freyer’in *İçtimai Nazariyeler Tarihi*’nin *Giriş*’i takip eden ilk bölümü, bu sosyal felsefe ve tarih felsefesi akımları, bunların başlıca temsilcileri ve temel fikirlerinin özlü bir sunumu, analizi ve yorumuna ayrılmış bulunmaktadır (Freyer, *İçtimai Nazariyeler Tarihi*, s.13-32). Eser’in ikinci bölümünde “*Klasik Sosyoloji Sistemleri*” ele alınıyor (Freyer, *İçtimai Nazariyeler Tarihi*, s. 33-103). Sosyolojinin Fransa ve İngiltere’deki gelişme istikameti ile Almanyadaki inkişafı birbirinden arılıyor. Fransız Pozitivizmi, St. Simon, August Comte, Herbert Spencer’in sosyolojik düşünce ve teorileri eleştirel bir gözle ele alınıyor ve analiz ediliyor. Aynı şekilde, Hegel sisteminde cemiyet mefhumu, Lorenz von Stein, Karl Marks ve W. H. Riehl’in sosyolojik görüşleri tahlil edilip değerlendiriliyor. Üçüncü bölümde, 1860-1900 arasında sosyolojinin diğer bilimler ve özellikle de iktisat bilimiyle olan ilişkilerinin yanı sıra bizzat sosyolojinin varlığı ve konusuna ilişkin görüş, eleştirisi

ve tartışmalar özenle gözden geçiriliyor (Freyer, *İçtimaî Nazariyeler Tarihi*, s. 105-130). Dördüncü bölümde, Sosyoloji tarihinde 1900 yılı başlarında vuku bulan yeni baştan sistemleşme olgusu, E. Durkheim, V. Pareto, Max Weber, F. Tönnies'in çalışma ve görüşleri, sistematik sosyoloji düşünce ve kuramları bağlamında analiz ediliyor. Ayrıca Amerikan sosyolojisinin genel karakteristiği üzerinde duruluyor. F. L. Ward ve F. H. Giddings'in sosyoloji çalışmaları, düşünceleri ve teorileri ele alınıyor (Freyer, *İçtimaî Nazariyeler Tarihi*, s. 131-223). Beşinci bölüm, 1900'den sonraki sosyoloji cereyanlarının incelenmesini konu ediniyor. Formal sosyoloji akımı, psikolojik akım, universalist akım ve tarihî cereyan bu döneme has başlıca sosyoloji akımları olarak dikkati çekiyor (Freyer, *İçtimaî Nazariyeler Tarihi*, s. 225-237). Esasen, Freyer'in *İçtimaî Nazariyeler Tarihi*, XX. yüzyılın ortalarına kadar olan gelişmeleri kapsıyor. Nitekim Freyer, eserinin "Sonuç" bölümünde, içtimaî nazariyelerin tarihini kendi yaşadığı hal-i hazır döneme kadar getirdiğini, bu noktadan itibaren güncel sosyoloji sistemlerinin tahliline girişilebileceğini önemle belirtiyor. Mamafih, o dönemde sosyoloji artık giderek teorik tartışmalardan empirik alan araştırmalarına yönelmiş durumdadır. Nitekim bunun böyle olduğuna Freyer de önemle işaret etmektedir. Freyer'e göre bu, bir tür *sosyografi*'dir ve bu durumda sosyoloji "*empirik esasta çalışan bir gerçeklikler bilimi*", yahut "*somut olaylar bilimi*"ne dönüşmüş olmaktadır. Teorik meseleler ikinci plana geçmiş görünmektedir. Ancak, modern toplumun empirik sorunlarının temelinde köklü teorik meseleler yatmakta olup, sosyoloğun bunları görmezden gelmesi ve bilimsel analiz ve tartışmanın dışında bırakması pek mümkün değildir. Başka bir deyişle sosyoloji zorunlu olarak büyük teorik meselelere yeniden dönmek durumundadır (Freyer, *İçtimaî Nazariyeler Tarihi*, s. 239-240).

Öte yandan eser, Tahir Çağatay'ın ekleri ile teorik sosyoloji meseleleri bağlamında ayrı bir zenginlik kazanmış bulunmaktadır. Bu çerçevede, Çağatay'ın, "Ekler" bölümünde, A. Comte, F. Le Play, H. Spencer, A. Schäfle, E. Durkheim, V. Pareto, F. Tönnies, G. Simmel gibi Batılı sosyologların yanı sıra Sebahattin Bey ve Ziya Gökalp gibi Türk sosyologlarına da yer vermiş olması kayda değerdir (Freyer, *İçtimaî Nazariyeler Tarihi*, s. 241-386).

Raymond Aron'un, kuramsal sosyolojik yaklaşım konularının gerek eğitim-öğretimi ve gerekse de bilimsel incelenmesi bakımından önemli eseri, "**Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**" (Çeviri: Korkmaz Alemdar, Ankara: Türkiye İşbankası Yayını, 1986, 3. baskı, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1994) adı altında Türkçe'ye kazandırılmış olup, muhtelif baskıları mevcuttur.

Eser, sosyolojik düşünceyi, sadece sosyolojiye değil, fakat aynı zamanda düşünce tarihine de önemli katkılarda bulunmuş düşünürler olan *Montesquieu*, *Comte*, *Marks*, *Tocqueville*, *Durkheim*, *Pareto* ve *Weber* gibi klâsik düşünür ve sosyologlar ekseninde ele almaktadır. Esasen eser, işaret edilen bu yedi düşünür ve sosyoloğa ilişkin çok yönlü bir karşılaştırmaya, Aron'un görüş ve yorumlarının eklenmesi suretiyle zenginleştirilmiş bulunmaktadır. Kısacası, "*Sosyolojik Düşün-*

cenin Evreleri”, sosyolojik düşüncenin tarihi ve teorik sorunları için temel bir klâsik eser hüviyeti taşımaktadır.

Buraya kadar işaret edilen ve hatta bazıları kısaca tanıtılan eserler genelde klasik döneme ait sosyologları ve sosyoloji kuramlarını konu alıyorlar. Buna karşılık, müteakip telif ya da tercüme eserler “*klâsik sosyoloji teorileri*”nin yanı sıra çağdaş düşünür, sosyolog ve konular ve bu bağlamda kendini gösteren “*çağdaş sosyoloji kuramları*”na da yer vermeleri ve doğrusu iki dönemi birbirine bağlamaları bakımından dikkate değer görünüyorlar. Hakikaten, bu çerçevede kayda değer bir yayım meselâ Sezgin Kızılçelik’in iki ciltlik “*Sosyoloji Teorileri*” (Konya: 1992, 2.baskı Konya: Yunus Emre yayınları, 1994) dir.

Kızılçelik’e göre, Aydınlatma ve modernitenin bilimi olan sosyolojiye özellikle Batı’da etkin bir konum sağlayan şey onun toplumsal yaşam alanındaki işlevselliğidir. Öte yandan, modernlik/gelenek ikilemini yaşamakta olan Türk toplumu da modernliği toplumsal örgütlenme ve kurumlar düzeyinde belli bir ölçüde yaşama geçirmiş olmakla birlikte, henüz zihinlerde gerçek anlamda inkişaf ettirebilmiş değildir. Hal buki, bu toplumda sosyoloji biliminin belli bir konum kazanımı, sosyoloji kuramlarının iyice okunup içselleştirilmesine bağlıdır. Bu bakımdan, bu çalışma, sosyologların toplumsal yaşamla etkileşimden ürettikleri sosyoloji teorilerini tanıtmayı ve hatta daha da önemlisi, Batılı sosyologların Batının toplumsal yapısına uygunluk gösteren teorilerini bilerek, kendi toplumsal yapımıza uygun ve kendimizi açıklayan sosyoloji kuramları üretmenin yolunu açmayı amaçlamış bulunmaktadır (Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri*, C. I, s. V-VI). Aslında, sosyoloji kuramları toplumsal yaşamla ilgili genellemeler olup, gerçekte onlar toplumsal yaşamdan çıkarılan genellemelerdir (Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri*, C. I, s. 1). Toplumsal yaşamdaki değişim ve dönüşümlere koşut biçimde belli sosyolojik teoriler geliştirilmekte, her teori toplumsal yapı analizine yeni bir boyut kazandırmaktadır (Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri*, C. I, s. 35).

2 Ciltlik eserin birinci cildi sosyolojinin “*klâsik*” teorisyenlerine ayrılmıştır. İlk sırada İbn Haldun (1332-1406) yerini almaktadır. Zira İbn Haldun, “*tüm sosyoloji teorisyenlerine açılım sağlamış olup, sosyolojinin gerçek kurucularından*”dır (Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri*, C. I, s. VI). İbn Haldun, aynı zamanda birçok sosyolojik teorinin de kurucusudur ve Comte, Durkheim, Weber, Machievelli, Rousseau, Montesquieu, Tard, Veblen, Mills, Marks ve Louis Wirt’in görüşlerine en azından bazı bakımlardan benzeyen düşüncelere sahiptir. Adam Smith, Ricardo, Malthus ve Keynes’den önce işbölümü, emek-değer, nüfus, devletin ekonomideki rolü konularına değinmiştir. Kısacası o, birçok Avrupalı düşünür ve sosyoloğun öncüsüdür (Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri*, C. I, s. 76-77).

İlk ciltte, İbn Haldun’dan başka sırasıyla Auguste Comte, Lester Frank Ward, Emile Durkheim, Max Weber, Vilfredo Pareto, Ferdinand Tönnies, Bronislaw Malinowski, A. R. Radcliffe-Brown, William F. Ogburn, Talkott Parsons ve Robert K. Merton da klâsik sosyoloji teorisyenleri olarak yerlerini almış bulunmaktadır.

Sosyoloji Teorileri'nin ilk cildinde ele alınan “**klâsik sosyoloji kuramları**”, aslında toplumsal yapının makro sorunlarına yöneliktir. Nitekim toplumsal sorunlara makro düzeyde ve global yaklaşan klâsik sosyoloji teorisyenleri, tüm toplumlar için geçerli makro teoriler üretmeye çalışmışlar ve meselâ onlar toplumsal değişmeyi tüm toplumların zorunlu olarak geçmeleri gereken belli aşamalar olarak görmüşlerdir. Comte'un *Üç Hal Kanunu* yahut Marks'ın evrimsel ve diyalektik formülü ideal topluma doğru zorunlu olarak katedilmesi gereken muayyen aşamaları kendi perspektiflerinde konu alan varsayımlar üzerine bina edilmişlerdir. Buna karşılık, modernleşme başta Batı dünyası olmak üzere toplumsal yapı, ilişkiler, kurumlar ve kültürde yeni gelişme ve değişimleri beraberinde getirince, toplumsal yapıda kendini gösteren yeni yapılanmalara paralel olarak kuramsal sosyoloji yaklaşımlarında da klâsik teorilere göre önemli değişimler kendini göstermiş, her şeyden önce teorilerin ilgi odağı değişmiştir. Böylece, çağdaş sosyoloji kuramları bağlamında yapısal-fonksiyonalizm ve çatışma teorileri ortaya çıkmışlardır (Krş.: Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri*, C. 2, s. 8-9). Nitekim *Sosyoloji Teorileri*'nin ikinci cildi spesifik bir biçimde “**çağdaş sosyoloji kuramları**”nı konu edinmiş bulunmaktadır. Bu çerçevede, *Fonksiyonalizm, Yapısalcılık, Çatışma kuramı, Fenomenolojik sosyoloji ve Etnometodoloji, Diyalektik modeller* ve *Sorokin* ele alınan başlıca konular olmaktadır.

İkinci ciltte ele alınan konular bağlamında şu hususlarda yapılan işaret ve vurgular da kayda değerdir:

Çağdaş sosyoloji teorilerinden “**yapısal fonksiyonalizm**” aslında bir yandan Durkheim, Weber, Comte ve Spencer gibi klâsik sosyoloji teorisyenlerinden, öte yandan da A. R. Radcliffe-Brown ve Bronislaw Malinowski'den etkilenmiştir. Başlıca temsilcileri T. Parsons, R. K. Metron, W. Ogburn, W. Buckley, E. Tiryakian'dır. 1929'daki Dünya üretim anarşisi ve II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa ve Amerika'da baş gösteren toplumsal düzensizlik bu sosyologları toplumda bütünleşme, değerler, normlar, istikrar, düzen ve konsensus meseleleri üzerinde odaklaşmaya yöneltmiştir. Bu bakımdan, yapısal-fonksiyonalist sosyologların temel kavramları, toplumsal bütünleşme, düzen, istikrar, vb. konulara ilişkin *yapı, fonksiyon, kültür, sistem, statü, rol, değer, norm, düzen, farklılaşma, denge*, vs. olmuşlardır (Bk.: Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri*, C. 2, s. 9-10).

Avrupa ve Amerika'da, XX. yüzyılın ilk yarısı ve özellikle de 1929 krizi ile II. Dünya Savaşı sonrası kendini gösteren olumsuz durum ve şartlar “**çatışma teorileri**”nin ortaya çıkışına da imkân verdiler. Yapısal fonksiyonalizm toplumsal düzen ve statükoya önem verirken, çatışma teorileri de “*güç, mücadele, değişim ve çatışma*” üzerinde yoğunlaştılar. Nitekim toplumu birbiriyle çatışan gruplar ve çıkarların sistemi şeklinde gören çatışma kuramı teorisyenlerinin en çok vurgu yaptıkları temel kavramlar *çatışma, çelişki, değişme, baskı, güç, otorite ve çıkar* olmaktadır. Başlıca temsilcileri T. Veblen, R. Park, R. Dahrendorf, L. Coser, C.W. Mills, D. Reisman ve J. Rex'dir. Çatışma kuramcıları Diyalektik Materyalizmin büyük tem-

silcisi olan K. Marks'tan oldukça etkilenmişlerdir (Bk.: Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri*, C. 2, s. 9-10).

Klâsik sosyoloji teorileri gibi fonksiyonalizm ve çatışma kuramları toplumu makro düzeyde ele almakta, buna karşılık küçük grupları ve bireyleri ihmal etmektedirler. Oysaki toplumda aşırı kapitalistleşme ve bürokratikleşme gibi yeni yapılanmalara paralel olarak ve özellikle küçük gruplar ve bireyler düzeyinde yalnızlaşma, yabancılaşma, anomi ve sapma gibi olgularda giderek bir artış gözlenmiştir. Bu bakımdan da, “*Sembolik Etkileşimcilik*”, “*Alış-Veriş Kuramı*” ve “*Etnometodoloji*” gibi yeni bir kısım sosyoloji teorileri toplum sorunlarına yaklaşımda makroskopik boyuttan mikroskopik boyuta doğru yöneldiler ve birey-birey, birey-grup ve grup-grup ilişkilerini ön plana çıkardılar (Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri*, C. 2, s. 19). George H. Mead, C. Horton Cooley, William James, James Baldwin, Wiliam E. Thomas ve Florian Zinaniecki Sembolik Etkileşimcilik akımına önemli katkılar sağladılar, ancak bu akımın en önemli temsilcileri Herbert Blumer ve Erwing Goffman olmuştur. Sembolik Etkileşimcilik, *düşünme, etkileşim, anlam ve semboller öğrenme, aksiyon, tercih* konu ve kavramlarına vurgu yapmaktadır (Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri*, C. 2, s. 20, 21). Buna karşılık, başlıca temsilcileri Georges Homans ve Peter Blau olan Alış-Veriş Kuramı *aktivite, etkileşim, duygu, ödül, ceza, statü, iktidar, güç* konu ve kavramlarına vurgu yapıyor (Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri*, C. 2, s. 22). H. Garfinkel'in kurucusu ve başlıca temsilcisi olduğu Etnometodoloji insanların kendi iç dünyalarını nasıl inşa ettiklerini araştırmaya yönelmektedir (Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri*, C. 2, s. 23).

XX. yüzyılda Kapitalist ve Komünist bloklar arasındaki rekabet ve çatışma, kalkınma ve gelişme sorunlarıyla boğuşan “*Üçüncü Dünya*” (*Third World*) ülkelerinin modernleşme meselelerini ön plana çıkardığından sosyologlar da “*Modernleşme teorileri*”ne yöneldiler. Modernleşme teorileriyle birlikte sosyolojide ilgi odağı da mikrososyolojiden yeniden makrososyolojiye doğru kaymaya yön tuttu. N. Smelser, D. Lerner, M. J. Levy, R. Bellah ve Eisenstadt modernleşme teorilerinin başlıca temsilcileri olmuşlardır. Modernleşme teorileri, gelişmekte olan toplumların Batı toplumlarınıninkine benzer aşamalardan geçeceğini varsaymaktadır. Bu bakımdan da bu teoriler Batı merkezli bir etnosantrizm yapmakla eleştirilmektedirler (Krş.: Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri*, C. 2, s. 25-27).

1960'lı yılların sonlarından itibaren “*Neo-Marksist teoriler*” ön plana çıkmaya başladı. Bunların en önemlilerinden biri, başlıca temsilcileri Paul Baran, İmmanuel Wallerstein, Andre Gunder, Frank ve Samir Amin olan ve kapitalist ülkelerin sosyo-ekonomik ve siyasal üstünlüklerini Üçüncü Dünya ülkelerini sömürerek elde ettiklerini öne süren “*Bağımlılık teorisi*”dir. Neo-Marksist teorilerden “*Kritik teori*” M. Horkheimer, T. Odorno, H. Marcuse ve J. Habermas'ın başlıca temsilcisi olduğu Frankfurt okuluna ait olup, bunların eleştirileri Marksist teori, Pozitivizm, Sosyoloji, Modern toplum ve popüler kültür üzerinde yoğunlaşmaktadır. Neo-Marksist teorilerden “*Yapısal Marksizm*”, Louis Althusser, Nicos Poulantzas ve Maurice Godelier tarafından temsil edilmekte ve Marksizmin yeni

dünya düzeninde aldığı görünümü tartışma konusu yapmaktadır (Bk.: Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri*, C. 2, s. 27-31).

Modernleşme teorilerinin açmazları, 1980'lerden itibaren sosyolojide "*Postmodernizm*" tartışmalarını gündeme getirmiştir. J. Baudrillard, F. Fyotard ve F. Jameson'un önemli temsilcileri olduğu Postmodernizm modernleşme teorilerinin insanlığın ilerlemesi, kalkınma, aydınlanma, modernite gibi "*büyük anlatılar*" içeren açıklamalarına karşı çıkmaktadırlar. Bunun yerine onlar özgünlük ve özgüllük içeren yerel değerlerle sınırlı anlatılara yöneliyorlar. Öte yandan, 1980'lerin sonlarından itibaren sosyolojide "*Neo-fonksiyonalizm*" ve "*Metasosyoloji*" tartışmaları da gündeme gelmeye başladı. Jeffrey C. Alexander'in kurucusu olduğu Neo-fonksiyonalizm, makro analiz düzeyinin yanı sıra mikro analiz düzeyini de içeren çok boyutlu bir fonksiyonalizm biçimi olarak görünmektedir. Paul Furfey, J. Turner ve Alvin Goudner'in sosyoloji çalışmalarında ortaya konan Metasosyoloji ise, toplumsal yaşam hakkındaki önermeler, temel ilkeler ve genellemeler yerine sosyolojik araştırmanın mantığı ve yöntemlerini konu edinmektedir. (Bk.: Kızılçelik, *Sosyoloji Teorileri*, C.2, s. 32-33).

Klâsik sosyoloji teorileri ile çağdaş kuramsal sosyoloji akımlarını birlikte ele alıp sunma çizgisindeki müşterek bir çeviri yayım, günümüzün önemli sosyologlarından Tom Bottomore ile Robert Nisbet'in "*Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*" (yayıma hazılayan: M. Tuncay, Aydın Uğur; İstanbul: Verso yayıncılık, 1990, Ankara: Ayraç, 1997) dir.

Bu derleme eser, iki derleyicinin ortak girişinden sonra, her konunun en yetenekli uzmanlarınca yazılmış onyediyi incelemekten oluşmakta; orada XVIII. yüzyılda Sosyolojik Düşünce, Muhafazakârlık, Pozitivizm, Marksizm, İşlevsellik, Fenomenoloji, İnteraksiyonizm... gibi klâsik ve çağdaş sosyolojinin teorik sorunlara ilişkin belli başlı konuları, sosyoloji akımı ve kuramları yerlerini almış bulunmaktadır.

Alan Swingewood, "*Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*" (Çeviri: O. Akınhay, Ankara: Bilim ve San'at Yayınevi, 1998) (*A Short History of Sociological Thought*, 2000), XVIII. yüzyıldan başlayarak kuramsal perspektifte sosyolojik düşüncenin gelişim seyrini seçmeci bir biçimde ele alan ve konuya ilişkin olarak Türkçeye kazandırılmış bulunan önemli çeviri eserlerden bir başkasıdır.

Kitap'ta, konuya ilişkin öteki birçok eserde görüldüğü üzere, sosyolojik düşünce tarihi "*klâsik*" ve "*modern*" şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Marksizm, Pozitivizmin Kritiği, Marks'tan sonra Marksizm "*klâsik*", buna karşılık Fonksiyonalizm, İnteraksiyonalizm, Strüktüralizm, Post-Strüktüralizm, Modernizm ve Post-Modernizm, Sosyolojik Düşüncede Yeni Yönelimler ise "*modern*" kategorisinde yerlerini alan temel konular ve kuramsal sosyolojik düşünce akımları olmaktadır.

Görüldüğü gibi, Türkiye'de sosyoloji teorileri ile ilgili olarak, sadece genel ve sistematik eserlerle sınırlı kalındığında, telif yahut tercüme şeklinde belli sayıda

çalışma ve yayım gerçekleştirilmiş olup, özellikle son dönemde bu yolda bir ilgi artışı kayda değerdir. Öte yandan, aslında bu listeyi artırmak da mümkündür. Zira meselâ birçok sosyoloji kitabının en azından bir bölümü sosyoloji teorilerine ayrılmaktadır. Kaldı ki, konuyla ilgili olarak gerçekleştirilmiş birçok makale, bildiri, vb. çalışma ve yayım da mevcuttur. Her halükârda, bütün bu çalışma ve yayımların Türkiye’de sosyoloji çalışmalarına sistematik bir teorik boyut kazandırmak bakımından önemli olduklarını ısrarla belirtmek gerekir. Esasen artık “*Sosyoloji Teorileri*”, çoğu zaman “*Klâsik Sosyoloji Kuramları*” ve “*Çağdaş Sosyoloji Kuramları*” adları altında üniversitelerde ders olarak da okutuluyor. Bu bakımdan, Türk Sosyolojisinin giderek daha bir sistematik teorik düzey kazanmasını ve empirik araştırmaların da bu bağlamda daha düzeyli bir biçimde gerçekleşmesini beklemek yerinde olur.

4. Çağdaş Sosyoloji Kuramları Üzerine İki Çeviri Yayım

Her halükârda, Türkiye’de, teorik sosyoloji yaklaşımının yerleşip kökleşmesi ve bunun empirik araştırmalara yansması bakımından son döneme ait iki çeviri eserin oldukça kayda değer olduğunu önemle belirtmelidir. Zira bilindiği üzere Türkiye’de, en azından sosyolojiye belli bir ilgi duyan çevrelerce, klâsik sosyoloji teorileri ve bunların belli başlı temsilcileri azçok tanınmakla birlikte, çağdaş sosyoloji kuramları ve bunların temsilcileri olan sosyologlarla onların başlıca eserleri pek fazla tanınmamaktadır.

Sözü geçen bu iki çeviri yayımdan birincisi, **Margaret M. Poloma**’nın yukarıda “*Contemporary Sociological Theory*” orijinal adı altında zikri geçen (Bk.: 2 No.lu dipnotu) ve Türkçeye “*Çağdaş Sosyoloji Kuramları*” (çeviren: H. Erbaş, Ankara: Gündoğan yayınları, 1993, 360s.) başlığı altında çevrilmiş bulunan eseri; ve ikincisi de, **Ruth A. Wallace** ve **Alison Wolf**’un, yukarıda “*Contemporary Sociological Theory: Expanding the Classical Tradition*” orijinal adı altında zikredilen (Bk.: 2 No.lu dipnotu), “*Çağdaş Sosyoloji Kuramları. Klâsik Geleniğin Geliştirilmesi*” (Çeviri: Leyla Elbruz, M. Rami Ayas, İzmir: Punto Yayıncılık, 2004, XVIII+555s.) adlı eseridir.

Her iki eserin başlığının da “*Çağdaş Sosyoloji Kuramları*” olması kayda değerdir. Mamafih ikincisi “*Klâsik Geleniğin Geliştirilmesi*” alt-başlığı ile konuyu klâsik döneme bağlayarak bütünleştirmekte ve netleştirmektedir. Bununla birlikte, her iki eserin de, klâsik dönemin temsilcileri olan düşünür ve sosyologların yanı sıra bu döneme ait sosyolojik düşüncenin teorik sorunlarına atıflarda bulunmakla birlikte, oldukça ağırlıklı ve sistematik bir biçimde çağdaş dönem üzerinde yoğunlaştığını önemle belirtmelidir. Şu halde, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* adlı bu eserleri okuyacak ve onlardan yararlanacak olanların, sosyolojik düşünce tarihi, klâsik sosyoloji kuramları ve bu çerçevede kendini gösteren teorik sorunları kapsamlı ve

sistematik bir biçimde öğrenmeleri gerekecektir.⁹ Nitekim Margaret M. Poloma'nın *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* başlıklı eserinin *Önsöz*'ünde, bu kitabın çağdaş sosyoloji kuramcılarının klâsik kuramlardan ne şekilde etkilendiklerini gösteren bir başka çalışma ile birlikte kullanılması öneriliyor (Bk.: Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 9).

Öte yandan, "*Çağdaş Sosyoloji Kuramları*" adlı bu her iki eserin de orijinal İngilizce başlıklarında "*Contemporary Sociological Theory*" ibaresi yer aldığına göre, doğrusu bunun Türkçe karşılığının "*Çağdaş Sosyoloji Kuramı*" olması gerekirdi. Bununla birlikte, sosyoloji alanında gerek klâsik ve gerekse de çağdaş dönemde tek bir kuram yerine çok çeşitli teorilerin mevcut olması, anlaşılan

⁹ Çağdaş dönemin sorunlarını klâsik döneme bağlamak suretiyle daha köklü ve sistematik bir biçimde kavrayabilmek için, klâsik dönem ve onun başlıca temsilcileri olan İbn Haldun ve *Mukaddimesi*'i başta olmak üzere Montesquieu, St. Simon, Comte, Marks, Durkheim, Simmel, Pareto, Weber gibi Batılı ve Ziya Gökalp, Prens Sabahattin, Mehmet İzzet, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Hilmi Ziya Ülken gibi Türk düşünür ve sosyologları, eserleri ve fikirlerinin iyi tanımak gerekir. Bu da her şeyden önce onların yaşadıkları dönem, hayatları, eserleri ve fikirleri hakkında yeterli bilgi sahibi olmakla mümkün olur. Bu amaçla özellikle yukarıda kısa birer tanıtımı ile yetinilen yayımları dikkatli bir biçimde okuyup incelemek önemlidir. Bu çerçevede meselâ R. Aron'un yukarıda işaret edilen eserinin önemine işaret etmelidir. Keza klâsik sosyoloji teorileri bakımından birer kaynak kitap veya elkitabı yahut müracaat kitabı niteliğindeki Batılı öteki birçok eserin önemine de işaret etmelidir.

Sosyoloji teorileri konusunda yukarıda işaret edilenler Batılı literatüre klâsik sosyoloji teorileri ile ilgili olarak önemine binaen özellikle şunları da eklemelidir: Kenneth Morrisson, Marks, Durkheim, Weber: *Formations of Modern Social Thought*, London: Sage Publication Ltd., 1995; John Hughes, Peter Martin and W.W. Sharrock, *Understanding Classical Sociology: Marks, Weber, Durkheim*, London: Sage Publication Ltd., 1995; Richard W. Hadden, *Sociological Theory: An introduction to the classical tradition*, Peterborough, Ontario: Broadview Pres, 1997; Peter Kivisto, *Illuminating Social Life: Classical and Contemporary Theory Revisited*, Pine Forge Pres, 1997; Colm J. Kelly (ed.), *Classical Sociological Theory*, Toronto: Canadian Scholars Pres, 2000; Bert N. Adams, R A Sydie, *Classical Sociological Theory*, Pine Forge Pres, 2002; Craig Calhoun, Joseph Gerteis, James Moody, Steve Pfaff, Kathryn Schmidt (Eds.), *Classical Sociological Theory*, Oxford: Blackwell Publishing., 2002; G. Ritzer and Douglas J. Goodman, *Classical Sociological Theory*, 4th Edition, McGraw Hill, 2004; Kenneth Allan, *Explorations in Classical Sociological Theory*, Pine Forge Press, 2005.

Türk sosyolojisi ve onun teorik temelleri bakımından ise meselâ E. Kongar'ın hazırlayıcılığını yaptığı *Türk Toplum Bilimcileri I* (3. baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996, 447s.) ve II (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996, 368s.) adlı ortaklaşa çalışma önemlidir. Keza, A. Kurtkan Bilgiseven'in *Sosyal İlimler Metodoloji* (3. baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989) adlı eseri ile Orhan Türkoğlu'nun *Çağdaş Türk Sosyolojisi. Araştırma, Yöntem ve Teknikler* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayını, 1977) ve *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı yayını, 1989) adlı eserlerinin önemine de işaret etmelidir. Buna şüphesiz diğerleri de eklenmelidir.

çeviricileri “Çağdaş Sosyoloji Kuramları” şeklindeki çoğul bir Türkçe başlığı tercihe yöneltmiştir.

Aslında, “*Contemporary Sociological Theory*” (Çağdaş Sosyoloji Kuramı) yahut “*Modern Sociological Theory*” (Modern Sosyoloji Kuramı) başlığı altında Batı’da son dönemde bir dizi yayım kendini göstermiş olup, bunların konuları ele alış, yaklaşım ve yorum biçimi bakımından aralarındaki önemli farklılıklara karşılık, içerik yönünden ciddi benzerlik ve paralellik arzettiklerine de işaret etmelidir.¹⁰

Her halükârda, önemine binaen, “Çağdaş Sosyoloji Kuramları” adı altında yukarıda zikri geçen iki eserin tanıtım ve değerlendirilmesi hususu üzerinde burada biraz daha geniş biçimde durmak faydalı olacaktır.

4.1. Margaret M. Poloma’nın “Çağdaş Sosyoloji Kuramları”

Poloma’nın “Çağdaş Sosyoloji Kuramları” adlı eserinin çevirmeni Hayriye Erbaş, *Çevirenin Önsözü*’nde bu çevirinin yapılmasının temel nedeninin, “çağdaş sosyoloji kuramları konusunda bilgilenmek isteyen öğrencilerin, hem ana kaynaklara hem de bu kaynaklar hakkında yazılmış metinlere ulaşmakta karşılaştıkları dil engeli” olduğunu önemle belirtiyor (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 7). Poloma’nın eserine yazdığı *Önsöz*’ün hemen başında ise, bu kitabın “sosyoloji ala-

¹⁰ Bu başlıklar altındaki kayda değer eserlerden bazıları şunlardır:
M. Francis Abraham, *Modern Sociological Theory. An Introduction*, Oxford University Press, 1983, 320s. *Çağdaş sosyoloji kuramları ile ilgili analitik ve kritik bir incelemedir.*
Craig Calhoun, Joseph Gerteis, James Moody, Steve Pfaff (eds.), *Contemporary Sociological Theory*, Oxford: Blackwell Publishing, 2002, 480s. *Eser, 9 bölüm ve 31 konudan oluşmakta, bu konuların her biri farklı bir yazar tarafından kaleme alınmış bulunmaktadır.*
Bert N Adams, R A Sydie, *Contemporary Sociological Theory*, Pine Forge Press, 2002. *Eser, 12 bölümden oluşmaktadır. Girişte XIX yüzyılda sosyoloji kuramları ve bu çerçevede kendini gösteren akımlar ve düşünürlerle genel bir göz atış gerçekleştirilmektedir. Daha sonra XX. yüzyılda, özellikle 1930’lardan itibaren sosyoloji teorileri konusunda kendini gösteren fikir akımları ve sosyologlara geçilmekte, fonksiyonalizm ve onun iki önemli temsilcisi olan Talcott Parsons (1902-1979) ve Robert K. Merton (1910-) ele alınmaktadır. Marksizm, Sembolik interaksyonizm, Rasyonel seçim vd. üzerinde de duruluyor.*
George Ritzer, *Contemporary Sociological Theory and Its Classical Roots: The Basics*, McGraw-Hill, 2002. *Eser, çağdaş sosyoloji teorilerine giriş mahiyeti taşıması bakımından önemlidir.*
George Ritzer and Douglas Goodman, *Modern Sociological Theory*, Sixth Edition, McGraw Hill, 2004. *Eser, çağdaş sosyoloji kuramlarının kişi ya da ekol yaklaşımı yerine temel sorunları etrafında analitik bir incelenmesi ve değerlendirilmesini sunmaktadır. Eserde, interaksyonizmden rasyonel seçim ve alışveriş teorisine, işlevselcilik ve neo-fonksiyonalizmden feminist teoriye, neo-Marksizme ve postmodernizme kadar hemen tüm çağdaş sosyoloji kuramları ele alınmaktadır.*

nında dikkate değer bir kısım kuramcının sosyoloji lisans öğrencilerine tanıtımı için bir giriş ders kitabı olarak tasarlandığı” ifade ediliyor (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 9).

Eserde, sosyoloji kuramlarının sosyolojik araştırmaların temelinde yer aldığı önemle belirtiliyor. Nitekim esere “giriş” mahiyetinde kaleme alındığı anlaşılan ilk konu, “*Sosyolojik kuram arayışı*” başlığını taşıyor (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s.13). Orada, aslında açıkça ortaya koymamış da olsa sosyoloji araştırmalarının sosyolojinin karakterini belirleyen varsayımlar etrafında örgütlenmesine daha başlangıçta önemle işaret ediliyor. Esasen, Gouldner’in ifade ettiği üzere (Bk.: *The Coming Crisis of Western Sociology*, McGraw-Hill Book Company, 1970, 28), belli bir araştırma yönteminin kullanımı, insan ve topluma ilişkin belirli varsayımların kabulü anlamına gelmektedir ki, bu da değer yargılarından büsbütün arınmış, tamamen nötr bir sosyolojinin yapılabilirliğini sorgulamalı kılmaktadır (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s.13). Nitekim çağdaş sosyoloji, insan ve toplum imajına ilişkin, aralarında yarışma ve çatışma halinde olan birçok varsayımı içermektedir. Böyle olunca farklı sosyoloji anlayışları karşımıza çıkmakta, bu da bir ikileme yol açmaktadır. Hakikaten, sosyolojide “animistik”, “yorumlayıcı”, “hümanistik” ve “şüpheli” bir sosyoloji anlayışı ile “pozitivistik” ve “bilimsel” sosyoloji eğilimi arasında bir ikilem mevcuttur (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s.14). Öte yandan, insan ve toplum doğasına ilişkin farklı varsayımlar sosyolojide kuramsal yaklaşımların çeşitlenmesine yol açmaktadır. Öyle ki, “ne tüm sosyologları cezbeden ne de sosyolojinin tüm ilgi alanlarına yaklaşımda kullanılacak bir kuramsal model vardır” (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 25). Sosyoloji disiplini içerisinde çok farklı görüş açıları ve kuram oluşturma çabaları mevcuttur. Sosyolojide kuram tartışmaları problematik olmaktan çok canlılık ve büyüyen gelişme belirtisi olmalıdır (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 25). Her halükârda, tüm çağdaş kuramsal yaklaşım perspektiflerini tek bir kuramda birleştirmek de mümkün değildir (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 26, dipnotu 5). Bu bakımdan, eserde çağdaş sosyoloji kuramları öncelikle ve önsel olarak üç değişik tipte kategorize ediliyor ki bunlar;

- “**Natüralistik**” ya da “**Pozitivistik**” sosyoloji kuramı,
- “**Hümanistik**” ya da “**Yorumlayıcı**” sosyoloji kuramı,
- “**Değerlendirici**” (*evaluative*) sosyoloji kuramıdır.

Bununla birlikte, aslında bunlar “*ideal tipler*”den ibarettirler (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s.10). Esasen, başka tasnif, kategorizasyon ve tiplendirmeler de mümkündür. Böyle olunca, bu tiplerin gerçekte mevcut olmayıp, sosyologlara toplumsal fenomenleri tartışma imkânı sağlayan ve gerçeklikten çıkarsanan soyutlamalardan ibaret olduklarını önemle belirtmek gerekmektedir (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s.14).

Her halükârda eser, bu üçlü tiplere uygun olarak üç ana kısımdan oluşuyor. Eserde, hepsi XX. yüzyılda yaşayan ve hatta büyük bölümü XXI. yüzyılda

da hayatta olan 15 Batılı ve çoğu Amerikalı çağdaş sosyolog, her biri değişik bir çağdaş sosyoloji akımının bir temsilcisi olarak yer alıyor. Onlar, yukarıda sözü edilen üç kategori veya tipin birine yerleştirilmek suretiyle ve 17 ayrı konu veya bölüm başlığı altında inceleme, eleştiri ve değerlendirmeye konu teşkil ediyorlar. Böylece, eserde 7 çağdaş sosyolog; Robert K. Merton, George H. Homans, Peter M. Blau, Lewis Coser, Ralph Dahrendorf, Gerhard Lenski ve Talcott Parsons “*Natüralistik*” ya da “*Pozitivistik*” sosyoloji kuramına katkıda bulunanlar kategorisinde ele alınıyor. 4 çağdaş sosyolog, Erving Goffman, Herbert Blumer, Harold Gattinkel ve Peter Berger “*Hümanistik*” ya da “*Yorumlayıcı*” sosyoloji kuramı kategorisinde yer alıyor. Öteki 4 çağdaş sosyolog yani C. Wright Mills, Amitai Etzioni, Daniel Bell ve Alvin Gouldner de “*Değerlendirici*” (*evaluative*) sosyoloji kuramı kategorisine yerleştiriliyor. Mamafih, Margaret M. Poloma bu üçlü kategorizasyon veya tipten ibaret ya da analitik olduğu ve aslında burada ele alınan ve belli bir tipte, değerlendirilen her bir kuramın öteki tiplere de belli bir yakınlığının bulunduğu da farkındadır (Bk.: Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s.14). Nitekim meselâ Amitai Etzioni, *Değerlendirici* tipin yanı sıra *Natüralistik* eğilim kategorisine de dâhildir. Bunun gibi, yine *Değerlendirici* kategoride yer alan C. Wright Mills, Daniel Bell ve Alvin Gouldner aynı zamanda *Hümanistik* eğilime de mensup bulunuyorlar (Bk.: Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 25’de Şekil: 1). Esasen, Margaret M. Poloma’nın bu üçlü kategorizasyon ve tipten ibaret bir ikili kategorizasyona indirmek de mümkün görünüyor. Nitekim bizzat Poloma eserinde, Cotton’un (*From Animistic to Naturalistic Sociology*, New York: Mc Graw-Hill Book Company, 1966) “*animistik*” ve “*natüralistik*” sosyoloji; Giddens’in (*The New Rules of Sociological Method: A Positive Critique of Interpretative Sociologies*, New York: Basic Books, Inc. Publishers, 1976) “*pozitif*” ve “*yorumlayıcı*” sosyoloji ve Martindale’in (*Sociological Theory and The Problem of Values*, Columbus, Ohio: Charles E. Merrill Publishing Company, 1974) “*hümanistik*” ve “*bilimsel*” sosyoloji ayırmalarına işaret ediyor. Öte yandan o, sosyolojide asıl ikilemin “*animistik*”, “*yorumlayıcı*”, “*hümanistik*” ve “*şüpheli*” şeklinde kategorize edilen sosyoloji eğilimi ile “*natüralistik*”, “*pozitivistik*” ve “*bilimsel*” olarak nitelenen sosyoloji yönelimi arasında olduğunu da önemle belirtiyor (Bk.: Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s.14).

Eserin, modern sosyolojik kuramda belli ve önemli bir yaklaşımı temsil eden bir kuramcı etrafında odaklanmış bulunan her bir bölümü, bu kuramcının başlıca eseri ve düşünce sisteminin özünü veren bir giriş ile temel varsayımların bir tartışmasını içermektedir. Daha sonra teorisyenin kişi imajı, toplum tasavvuruna bağlı olarak insan imajı ve sosyolojik teoriye ilişkin görüşünün bir tartışması ve eleştirel bir değerlendirmesi yapılmaktadır. Öte yandan, her bölümde, ilgili çağdaş sosyoloji kuramının temel taşlarını oluşturan kavramların tanımının verilmesine özen gösterilmiştir. Hatta eserin İngilizce orijinalinin sonunda önemli kavramlar için referans oluşturma amacıyla bir “*Sözlük*” de yer almakta olup, bunun Türkçeye çevrilmediği anlaşılmaktadır (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s.10-11).

Eserde, çağdaş sosyoloji kuramları analiz edilip değerlendirilirken, sosyologların kendi benlik tasavvurlarına ilişkin varsayımların önemine de işaret edilmektedir. Bu çerçevede, Robert W. Friedrichs'in (*A. Sociology of Sociology*, New York: The Free Press, 1970) Max Weber'in dinî otorite tiplerine ilişkin tipolojisinden etkilenecek oluşturduğu anlaşılan "peygamber" ve "papaz" ayırımı ve teşbihinden yararlanılıyor. "Peygamber, olacak felaketleri önlemede yapılacak değişiklikler için ihtiyaç duyulan bir haberci"dir. O, kendi toplumsal dünyasına karşı eleştirel bir tavır içindedir. Bu tipe benzeyen sosyolog da benzeri özelliklere sahiptir. Dinsel yenilik istemesi sebebiyle nasıl peygamber insanlara ters düşüyorsa, peygamber tipli bir sosyolog da kendi disiplininin pratiklerine ters düşer (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 21). Öte yandan, nasıl ki peygamberî girişim belli bir süre sonra akîm kalır, rutinize olur ve yerini papazlık kurumuna bırakırsa, papazlık modelindeki sosyolog da daha çok mevcut düzeni ve statükoyu koruyup, onu ileri götürecek öğütlerde bulunur. Peygamberî kehanete dayalı sosyoloji anlayışındaki sosyolog, daha çok dünyayı eleştirme ve onu kurtarma planlarını önermekle meşgulken, papazlık modelindeki sosyolog, sosyoloji mesleğinin kurumsal doğasını vurgular. Peygamberî kehanete dayalı sosyoloji anlayışındaki sosyolog, toplumsal dünyanın bütününe ilişkin bazı değişme çağrıları yaparken, papazlık modelindeki sosyolog, toplumsal gerçekliği objektif olarak inceleyen bir akademik çağrıya yönelir. Dinde papazların sonuçta peygamberlerin sayısını aşması gibi, papazlık modelindeki sosyologların sayısı da peygamberî kehanete dayalı sosyoloji anlayışındaki sosyologların sayısından çok fazladır (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 22).

Bu kriterler çağdaş sosyoloji kuramları ve bunların temsilcisi olan sosyologlara uygulandığında ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

Natüralistik ve Hümanistik sosyolojiden ziyade Değerlendirici sosyoloji eğilimi papazlık modelinden ziyade peygamberî kehanete yönelik sosyoloji anlayışına meyyaldir. Üstelik çağdaş sosyolojide, gerek Natüralistik ve gerekse de Hümanistik sosyologların arasında peygamberî kehanet modeline yönelenlerin sayısında bir artış mevcuttur (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 24).

Öte yandan, yukarıda sözü geçen iki temel tipe göre benlik tasavvurları bakımından sosyologların durumu şu şekilde olmaktadır.

- "Natüralistik" ya da "Pozitivistik" sosyoloji kuramına katkıda bulunanlar kategorisine mensup Robert K. Merton, George H. Homans, Peter M. Blau, Lewis Coser, Ralph Dahrendorf, Gerhard Lenski ve Talcott Parsons papazlık modelinde yerlerini almaktadırlar.

- Aynı şekilde "Hümanistik" ya da "Yorumlayıcı" sosyolojiye mensup Erving Goffman Herbert Blumer, Harold Gattfinkel ve Peter Berger de papazlık modelinde yer alıyorlar.

- Buna karşılık "Değerlendirici" (evaluative) sosyoloji kuramı kategorisine mensup ve "Hümanistik" eğilime yakın görülen C. Wright Mills, Daniel Bell ve

Alvin Gouldner peygamberî kehanete dayalı sosyoloji anlayışı modelinde yer alıyorlar.

• Aynı şekilde ‘Değerlendirici’ (evaluative) sosyoloji kuramı kategorisine mensup ve ‘Natüralistik’ eğilime yakın görülen Amitai Etzioni de peygamberî kehanete dayalı sosyoloji anlayışı modelinde yer alıyor. (Krş. : Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 25, Şekil 1)

Esasen Poloma’nın *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* adlı eseri, klâsik sosyolojide yer alan birçok özellik ve hatta problematiğin çağdaş sosyoloji kuramlarında da bir biçimde devam etmekte olduğunu göstermesi bakımından da kayda değerdir. Nitekim sosyolojinin ve dolayısıyla da onun ana konusunu oluşturan toplum ya da insanla ilgili sosyolojik sorunların, tabiat bilimlerinin konuya yaklaşım ve yöntem anlayışına benzer biçimde ele alınıp alınmayacağı hususu bunlardan biridir. Sosyolojinin bir görüşe göre kurucusu yahut hiç delğise isim babası olan A. Comte’un “yeni bilim”e başlangıçta “sosyal fizik” adını verdiği ve fizik bilimindeki “statik” ve “dinamik” kavramlarını sosyolojiye aktararak “sosyal statik” ve “sosyal dinamik” telâkkilerini sosyolojinin konusu ve yönteminin temeline yerleştirdiği bilinmektedir. Biyolojik analogi eğiliminin köklerinin düşünce tarihinin derinliklerine uzandığı da bilinmektedir. Böylesine bir analoginin sosyolojide zamanla “organizmacı” yahut “biyo-organizmacı” ekolün oluşumuna imkân verdiği de biliniyor. Bilindiği üzere, sosyolojide doğa bilimlerine olan bu analogi merakı ve eğilimi, özellikle XIX yüzyılın son çeyreğinde kayda değer tepkilere yol açmış bulunmaktadır. Bu çerçevede, meselâ Wilhelm Dilthey’in gerek A. Comte ve gerekse de H. Spencer’i eleştirerek “*Manevî Bilimler*” teorisini ortaya atmış bulunduğuna önemle işaret etmelidir.

Her halükârda, anlaşılan “Natüralistik” ya da “Pozitivistik” sosyoloji eğilimi çağdaş sosyoloji kuramları arasında oldukça güçlü bir biçimde varlığını sürdürmekte, ancak ona karşı yöneltilen eleştiriler ve tepkiler de oldukça önemli görünmektedirler. Öyle ki, “Natüralistik” ya da “Pozitivistik” sosyoloji kuramcıları sosyolojinin tıpkı doğa bilimlerine benzeyen bir bilim olduğu görüşünü aralarında paylaşıyorlar. Hatta onların bir bölümü, hiçbir disiplini diğerine indirgemeksizin, fizik ve biyolojiyi model almak suretiyle doğa ve toplum bilimlerinin birliğini savunmaktadırlar. Öte yandan onlar, toplumsal fenomenlerin doğa bilimlerinde olduğu gibi düzenlilik ve nedensellik kuralları içinde olduğunu da düşünüyorlar. Öyle ki, Natüralistik eğilimli sosyoloji fizik kanunlarına benzer kanunların arayışı içindedir. Kuram konusunda bu tür bir bakış açısı ise oldukça “basit” ve “ısmarlama” bir sosyolojik kuram tanımına yol açmaktadır. Bilim felsefecisi Richard S. Rudner’e göre kuram (*Philosophy of Social Science*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1966), “empirik olarak test edilebilir, kanun benzeri birtakım genellemeleri içeren sistemli ifadeler bütünü”dür. Kuram sınamalara konu olup, deneysel olarak olumlandığında kanun şeklinde değerlendirilir. Bir kuramın esas birimi, deneysel biçimde sınanabilirliğine temel teşkil eden bir kavram veya veridir. (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 15). Durkheim, bu kavramları “toplumsal

olgular” (*social facts*) olarak adlandırıyor. Bir toplumsal olgu, deneysel gerçekliğe sahip bir kavramdır. Nitekim çağdaş sosyologlar, toplumsal olguları “*değişkenler*” yahut “*kavramlar*” olarak ele alıyorlar. Toplumsal olgular veya değişkenler somut, gözlemlenebilir ve ölçülebilirdirler. İnşa edilen kuramın temel taşları olan kavramların harmanlanması suretiyle toplumsal olgular ya da değişkenler arasındaki ilişkiyi gösteren genellemeler olan “*önergeler*” teşkil olunur. Önergelerin kendi aralarında ilişkilendirilmesi suretiyle de “*kuram*” oluşturulur. Rudner’e göre kuram, “*sistemli bir biçimde ilişkilendirilen bir durumlar bütünü*”dür (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 16). Bir kısım Natüralistik sosyoloğa göre doğa ve toplum bilimleri arasında yalnızca benzerlik değil, bunun da ötesinde tüm bilimlerin birliği söz konusudur. Ancak gerçekte tüm bilimleri bir sistemde birleştiren genel bir bilgi alanı henüz ortada mevcut değildir. (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 17).

Esasen, *Natüralistik* kuramın sosyolojik modeli doğa bilimleri tasavvuru içinde yer almakta, ancak bu model somuta uygulandığında, bizzat *Natüralistik* kuramın değişik varyasyonları söz konusu olmaktadır (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 18). Nitekim kitabın birinci kısmı, “*Natüralistik sosyoloji kuramına katkıda bulunanlar*” başlığı altında, 7 çağdaş sosyoloğun temsilciliğini yaptığı değişik kuramsal sosyolojik eğilime ayrılmış bulunmaktadır. *Yapısal-İşlevselcilik*, Robert K. Merton’un fikirleri etrafında ele alınıp tartışılıyor. Bunun gibi, “*davranışçı alış-veriş*” kuramı George H. Homans’ın, “*alış-veriş yapısalcılığı*” Peter M. Blau’nun, “*çatışmacı yapısalcılık*” Lewis Coser ve Ralph Dahrendorf’un, “*evrimci bir perspektifte çatışma ve yapı*” ilişkisi Gerhard Lenski’nin ve “*genel sistem*” kuramı da Talcott Parsons’un eser ve görüşleri etrafında ele alınmaktadır (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 31-197).

Sosyolojiyi doğa bilimlerinden farklı görerek insana ve onun yaratıcılığına vurgu yapan, bu bakımdan da *Natüralistik* kuramın doğa bilimleri ile toplum bilimleri arasındaki benzerlik anlayışına karşı çıkan “*Hümanistik*” ya da “*Yorumlayıcı*” sosyoloji kuramı temel tipine mensup sosyologlar da kendi aralarında değişik varyasyonlara imkân veriyorlar. Öyle ki, eserin ikinci kısmı, “*Yorumlayıcı sosyoloji kuramına katkıda bulunanlar*” başlığı altında, “*Kuram olarak dramaturji*” konusunu Erving Goffman’ın, “*Sembolik etkileşimcilik*” kuramı ve bu çerçevede kendini gösteren insan ve anlam meselelerini Herbert Blumer’in, “*Etnometodoloji*”yi Harold Gatfinkel’in ve yapısalcılıkla etkileşimciğin bir sentezini “*gerçekliğin toplumsal inşası*” temel fikri etrafında ortaya koyan Peter Berger’in çalışmaları ve görüşleri çerçevesinde ele almaktadır (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 201-282).

Aslında, gerek *Natüralistik* ve gerekse de *Hümanistik* sosyoloji yönelimi sosyolojinin bir bilim olduğu konusunda hemfikirdir. Onlar, insan ve topluma ilişkin konularda birbirlerinden ayrılıyorlar. Keza onlar, araştırma yöntem ve teknikleri konusunda da farklı tercihlere yöneliyorlar. Böylece, *Natüralistik* sosyologlar nicel tekniklere önem verirken *hümanistler* nitel araştırma yöntemini tercih etmektedirler (Bk.: Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 21, 282).

Öte yandan, görüldüğü gibi, her iki kategoriye mensup sosyologlarda da kendi aralarında bir birlik ve bütünlük oluşturmamakta, bu bakımdan değişik varyasyonlar söz konusu olmaktadır. Meselâ Hümânistik sosyoloji kuramının kendi içindeki temel farklılık noktalarından birini kadın ve erkeklerin kendi toplumsal dünyalarını şekillendirmedeki özgünlük dereceleri meselesi teşkil etmektedir. Garfinkel, Blumer ve Berger'in sosyolojilerinde “anlam” (*meaning*) kavramı merkezî bir yer işgal etmektedir. Bu hususun Goffmann'ın sosyolojisinde eksik kaldığını önemle belirtmelidir. Natüralistik sosyolojide ihmal edilen, buna karşılık Hümânistik sosyolojide öne çıkan bir başka kavram da “benlik” (*self*) kavramıdır. Ancak Hümânistik sosyoloji kategorinse mensup sosyologlar bu konuda da kendi aralarında farklılaşmaktadırlar. (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 279-280).

Bu durumu, “Değerlendirici” (*evaluative*) sosyoloji kuramına mensup sosyologlarda da gözlemek mümkündür. Nitekim eserin üçüncü kısmı, “Değerlendirici sosyoloji kuramına katkıda bulunanlar” başlığı altında, sosyal psikoloji ile çatışmacı yapısalcılığın bir harmanını “Sosyolojik tasarım çağrısı” etrafında sentezlemeye çalışan C. Wright Mills'in, Natüralizm ve Hümânizmin değerlendirici bir sentezini “Aktif Toplum” teorisi çerçevesinde sunan Amitai Etzioni'nin, “Sanayisonrası toplum”un gelişini Daniel Bell'in ve eleştirel bir toplum çalışmasını “Yansiyıcı Sosyoloji” metateorisi çerçevesinde sunan Alvin Gouldner'in eserleri ve fikirleri etrafında ele almaktadır (Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 285-360).

4.2. “Çağdaş Sosyoloji Kuramları. Klâsik Geleneğin Geliştirilmesi”

Ruth A. Wallace ve Alison Wolf'un ortaklaşa eseri olan “Çağdaş Sosyoloji Kuramları. Klâsik Geleneğin Geliştirilmesi” modern dönemin sosyoloji literatürüne egemen beş sosyoloji teorisinin yani “işlevselcilik” (*fonksiyonalizm*), *çatışma kuramı*, “simgesel” (*sembolik*) etkileşimcilik, “akılsal” (*rasyonel*) seçim kuramları ve *fenomenolojik ekolün* temel varsayımları ve kavramlarını ve bunların klâsik sosyoloji teorileri içerisindeki köklerini kendine konu edimiş bulunmaktadır. Zira eserin “Ön söz”ünde belirtildiği üzere çağdaş “toplum bilimi” hemen her noktada klâsiklerin ve özellikle de Marks, Durkheim, Weber, Simmel ve Mead'in çalışmalarına dayanmaktadır. Bu bakımdan, eserin ilk dört baskısında “Klâsik Geleneğin Devamı” alt-başlığına yer verilmiştir. Ancak yazarların, kendi ifadelerine göre, aradan geçen zaman içerisinde çağdaş kuramcıların eserlerinde klâsik geleneğin ötesinde bir şeylerin var olduğunun bilincine erişmiş olmaları onları, beşinci baskıda alt-başlığı “Klâsik Geleneğin Geliştirilmesi” şeklinde değiştirmeye götürmüştür (Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. XV).

Eser, çağdaş sosyoloji kuramcıları ile ilgili birtakım değerlendirme, yorum ve eleştirileri de içermekle birlikte, birinci derecede, “çağdaş sosyoloji kuramı tartışmalarının açık bir özetini vermeyi” amaçlamış bulunmaktadır. Bu bakımdan, metin içerisinde kuramcıların eserlerinden pek çok alıntıya yer verilmiştir. Kitapta konular, olabildiğince objektif bir yaklaşım ve bakış açısı ile işlenmeye çalışılmıştır (Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. XV-XVI).

Kitap, dokuz bölümden oluşmakta; sonunda “*Seçmeli Kaynakça*”(s. 495-504), “*Dizin*” (s. 505-519) ve “*Sözlük*” (s. 521- 551) yer almaktadır. Beş çağdaş sosyoloji kuramının her biri ayrı bir bölümde ele alınmıştır. İşlevselcilik ikinci, çatışma kuramı üçüncü, simgesel etkileşimcilik beşinci, fenomenolojik ekol altıncı ve akılsal seçim kuramları da yedinci bölüme konu oluyor. Geri kalan öteki dört bölüm ise bunları tamamlayıcı konuları kapsıyor.

“*Toplumu Anlama*” ana başlığını taşıyan ilk bölümde sosyolojik kuramın yapısı, yöntem ve amaçlar başlıca konular olarak karşımıza çıkıyor. Orada ayrıca insan toplumlarının işleyişi, bunu çözümüleme ve anlama yöntemi ve bunun pratik önemi tartışma konusu yapılıyor. Feminist kuramla ilgili ayrı bir bölüm oluşturulmamış, ancak her bölümde çağdaş toplumda kadının rolüne ilişkin sorunlara, çalışma ve tartışmalara yer verilmiştir. Nitekim meselâ ilk bölümün son konu başlığı “*Kadının Çağdaş Toplumdaki Yeri*” adını taşımaktadır. Aynı şekilde orada, modern toplumda “*Okul içi eğitim örnekleri*” konusu da yer almakta ve eserde bu iki sorun araştırma konusu olarak önerilmektedir (Bk.: Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 17-18).

Anlaşılan bu kitabın beşinci baskısı, mevcut metnin bir yeniden gözden geçirilmesi, güncellenmesi ve bazı ilaveleri de ihtiva ediyor. Klâsik ve modern toplumsal değişme kuramlarının irdelendiği dördüncü bölüm “*Evrin ve Modernlik. Makrososyolojik Bakış Açıları*” adını taşımakta; orada Marks, Parsons, Hebermas ve Giddins’in evrim kuramları olabildiğince tartışılmakta, Ulrich Beck’in çalışmalarına işaret edilmektedir. Ayrıca, sekizinci bölüm “*Bedenin Yeniden Keşfi*” konusunu önceki basıma nispetle güncelleştirmekte, orada Foucault’nun görüşlerinin genişletilmiş bir tartışması ile sosyobiolojiye ilişkin verilere yer verilmektedir.

Öte yandan eser, çağdaş sosyoloji kuramlarının yanı sıra yeni kuramsal gelişmelerin bir gözden geçirilmesini de içeriyor. Yeni işlevselcilerle ilgili bilgiler önceki basımlara oranla genişletilip güncelleştiriliyor. İkinci bölüme, Jeffrey Alexander’ın yeni kuramsal hareketler ve Neil Smelser’in kararsızlık konusu üzerine olan görüş ve çalışmaları genişletilip güncellenerek ekleniyor. Üçüncü bölümdeki Erik Olin Wright’ın Amerikan toplumunu Marksçı çözümlemesinin yanı sıra sınıf ve devlete ilişkin araştırma ve çalışmaları güncelleştiriliyor. Beşinci bölümde, Erving Goffman’ın cinsiyet sosyolojisi ve Arlie Hochschild’in duyguların sosyolojisi konusundaki çalışmaları ile Patricia Hill Collins’in karmaşıklık kavramı üzerine eleştirisi; altıncı bölümde de Dorothy Smith’in görüş açısı kuramına ilişkin araştırma çalışmaları güncelleştirilmiş bulunmaktadır. Yedinci bölüme James Coleman’la ilgili yeni bir kısım eklenmiştir. Aynı şekilde orada rasyonel seçim kuramcılarının çalışmaları güncelleştirilmiştir. Nihayet, dokuzuncu bölüme postmodernizm konusunda genişletilmiş bir kısım eklenmiş bulunmaktadır (Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. XVII).

Yazarlara göre, toplumsal gerçekliklerden kopuk soyut anlatımlar şeklinde görülseler de aslında sosyoloji kuramlarını gerçek hayattan koparmak mümkün değildir. Zira insanın dünyaya bakışı kuramsal bakış açısına bütünüyle bağlıdır.

Öte yandan, sosyolojik kuram, toplumsal gerçekliğin sanılanın ötesinde karmaşık bir mahiyete sahip olduğunu anlamaya da imkân verir. Nitekim sosyologların topluma bakışları sosyolojik kuramlara dayanır. Sosyolojide kuramlar, toplumsal olguların sistemli bir biçimde anlaşılıp açıklanmasına imkân sağlarlar (Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 3).

Klâsik kuram kavramı “*tümdengelimli*” (*dedüktif*)dir. O, bazı açıkça belirlenmemiş kabullerin tanımı ile başlar, tasnifler konusunda kurallar koyar ve sonuçta fikirlerle ilgili genel önermeler çıkarır. “Sosyolojik kuram, genel ve ‘formalize’ yaklaşımları ve insan davranışlarını anlamak konusundaki ilgilerinin ötesinde ortak yönleri çok az olan bir bakış açıları (görüş tarzları) grubundan ibarettir”. Toplumbilimi kuramı, fizikle yahut neoklâsik ekonomi ile karşılaştırılabilir birikimli bir çalışmalar topluluğu değildir. Sosyoloji kuramlarının her biri toplumun değişik bir yönünü aydınlatır. Bir kuram, anlamamıza yardım edip etmiyeceği bakımından denenir. Karl Poper’in deyişiyle, bütün bunlar “*dünya dediğimiz şeyi yakalamak - mantıklı kılmak, açılmak ve ona hâkim olmak- için atılan ağılardır.*” (*The Logic of Scientific Discovery*, s. 59) Bu bakımdan, farklı sosyoloji teorilerinin her birini, çağdaş toplumbilimi kuramının bir parçası olarak değerlendirmek gerekir (Bk.: Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 4-5, 6, 16).

Çağdaş sosyoloji kuramları konu, “*kabuller*” (*assumptions*), *metodoloji* ve *amaçlar* bakımından aralarındaki önemli paralellik ve benzerliklerin yanı sıra ciddi farklılıklar da gösteriyorlar. Konuları bakımından kuramsal bakış açıları makrososyolojik ve mikrososyolojik olmak üzere ikiye ayrılıyor. İşlevselcilik ile çatışma kuramı makrososyoloji kategorisinde yer alıyor. Simgesel etkileşimcilik ve fenomenoloji mikrososyoloji tipine dâhildir. Akılsal seçim kuramcılarının belli bir kategoriye yerleştirilmesi daha da zor olmakla birlikte genelde onlar mikrososyolojik sorunlarla ilgilidirler (Bk.: Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 7).

Eserde, toplumbilimi kuramcılarının en önemli kabullerinin insan tabiatı ile ilgili olduğu hususu önemle vurgulanıyor. Çağdaş sosyoloji kuramları, insan davranışlarının önceden belirlenebilir olduğunu düşünme ve önkabul ile insanın yaratıcılığını öne çıkaran görüşlere vurgu bakımından önemli farklılıklar gösteriyor. Aynı şekilde onlar, insanların çıkarlar veya değerler tarafından güdülendiklerini kabul bakımından da birbirlerinden ayrılıyorlar. Bu farklılık, işlevselcilik ve çatışma kuramında oldukça keskin bir biçimde kendini gösteriyor. İşlevselcilik, insanların güdülerinin ve davranışlarının temelde içseleştirdikleri toplumsal değerlerin bir işlevi olduğunu farz ve kabul ediyor. Orada temel ihtiyaçlar ve işlevsel zorunluluklar öne çıkıyor. Çatışmacı kuram ise değerlerden çok çıkarları ön planda görüyor (Bk.: Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 8-10).

Metodolojik bakımdan, çağdaş toplumbilimi kuramları, “*tümevarımlı*” (*endüktif*) ya da “*tümden gelimli*” (*dedüktif*) düşüncü tercihleri bakımından da aralarında farklılıklar gösteriyorlar. İşlevselcilik, Frankfurt okulu dışındaki çatışma kuramları mensupları ve rasyonel seçim kuramcıları esas itibarıyla tümdengelimli-

dir. Simgesel etkileşimcilik ve fenomenolojik sosyolojide ise tümevarımlı bir yönelim egemendir. İlke olarak tümevarımlı kuramcılar niceliksel tekniklerden pek hoşlanmamaktadırlar (Bk.: Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 10-13).

Sosyolojik kuramın olguları betimlemeyi mi, yoksa açıklamayı mı ya da önceden kestirmeyi mi amaçladığı konusunda da çağdaş sosyoloji kuramları arasında farklılıklar gözleniyor. Meselâ çatışma kuramı işlevselciliğe oranla açıklama ile daha fazla ilgili görünmektedir (Bk.: Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s.14-15).

Eser'e bir "giriş" mahiyeti taşıyan ilk bölümü takiben, ikinci bölümün "*İşlevselcilik*" kuramının çeşitli yönleriyle ele alınmasına tahsis edilmiş olması, bu kuramın çağdaş sosyoloji kuramları arasında "*üstün*" bir yer tutmuş olmasına bağlanıyor. Öyle ki, bir kısım sosyologlar "*sosyolojik çözümleme*" ile "*işlevselci çözümleme*"yi bir tutabiliyorlar. İşlevselciliğin iki büyük teorisyeni Talcott Parsons ve R. K. Metron olduğundan, işlevselcilik konusu özellikle bu iki Amerikan sosyoloğunun çalışma ve görüşleri çerçevesinde ele alınıp tartışılmakta; ayrıca bölüm sonunda Yeni İşlevselcilik akımına yer verilmektedir.

Öte yandan, şu işaret, vurgu ve hususların eserde yer alıyor olması da dikkate değerdir:

İşlevselcilik akımı çoğu zaman "*yapısal işlevselcilik*" şeklinde adlandırılmıştır. Zira "*bir toplumsal sistem, ayakta kalabilmek için, karşılanması gereken işlevsel zorunluluklar veya 'gereksinmeler' ile bu gereksinimleri karşılama durumunda olan yapılar üzerine odaklanır.*" Bu bakımdan, "*sosyolojik çözümleme, bu işleri yapacak ya da bu gereksinimleri karşılayacak toplumsal yapılarla ilgilenir*". Modern işlevselciliğin entelektüel kökleri E. Durkheim ve seleflerine yani A. Comte, H. Spencer ve V. Pareto'ya uzanıyor. Parsons'ın "*Büyük Kuram*"ı, sistem düzeyleri, eylem kuramı, örnek değişkenler, işlevsel sistem sorunları, ağıl ve denge konuları çerçevesinde ele alınıyor. R. K. Metron, Parsons'un "*her şeyi kapsayan kuram*"ı yerine orta büyüklükteki işlevselci kurama yönelmiştir. Merton'un işlevselci kuramı, işlevsel çözümlemenin açıklanması, bozuk işlevler, görünür ve gizli işlevler, işlevsel seçenekler ve sapma kuramı çerçevesinde işleniyor. ABD ve Almanya'da 1980 sonrasında itibaren gelişme gösteren ve İşlevselciliğin bir eleştirisi, yeniden yorumlanması ve genişletilmesinden ibaret olan "*Yeni İşlevselcilik*" (*Neofunctionalism*) akımı çerçevesinde Jeffrey Alexander'ın ve Neil Smelser'in yanı sıra Alman kuramcı Niklas Luhmann'ın çalışma ve görüşlerine de yer verilmekte oluşu kayda değerdir (Bk.: Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 21, 25-31, 33-54, 56-67 ve 68-76).

Her ne kadar T. Parsons, işlevselciliğin çatışma kuramını da ihtiva ettiğini öne sürse de, bu akıma yöneltilen en önemli eleştirilerden biri onun insanların birbirleriyle çatışan amaçlarını ihmal ettiği noktasında toplanıyor. Öte yandan, "*çatışma kuramı*", toplumların genel yapısını çözümleyen bir yaklaşım olarak işlevsel-

ciliğe karşı en önemli seçenek olarak görülüyor. Bu bakımdan, eserin üçüncü bölümünde ele alınan bu kuram çağdaş sosyolojide gittikçe yükselen bir beğeni ve öneme sahip görünüyor. İşlevselcilik, toplumları ve toplumsal kurumları bir arada işleyerek denge yaratan ve birbirlerine dayanan sistemler olarak ele alırken, çatışma kuramı, toplulukların güç elde etmek için birbirleriyle mücadele ettikleri esas fikri üzerine bina olunmuş bulunmaktadır. Mamafih, çatışma kuramcıları arasında da farklı yönelim ve gelenekler mevcuttur (Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 77, 81). Çatışma kuramının kökleri, güç, mevki ve meşruluk kavramları çerçevesinde Marks ve Weber'e uzanmaktadır. Nitekim Yeni Marksistler, Frankfurt okulu kuramcıları, C. R. Mills ve P. Bourdieu gibi çatışma kuramcıları en çok Marks'ın eserleri ve fikirlerinden etkilenmişlerdir. R. Dahrendorf, L. Coser ve R. Collins gibi çatışmacı kuramcılar ise Marksist etkilerin ötesinde Weberyen çalışma ve görüşlerin bir uzantısıymış gibi görünüyorlar. Çatışma kuramcıları ayrıca "seçkinler" (élites) kuramcıları olarak bilinen Weber'in çağdaşları V. Pareto, G. Moska, R. Michels'ten de oldukça etkilenmişlerdir. Modern çatışma kuramı akımı üzerinde T. Veblen, G. Simmel ve Şikago okulunun etkilerine de işaret etmelidir (Bk.: Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 83, 89, 90-92). Çatışma kuramının gücü, toplumsal ve örgütsel yapıyı topluluk çıkarları ve kaynaklar dengesi ile ilişkilendirmesinde toplanmakta, güç üzerinde ısrarı ise gereğinden fazla sınırlayıcı olmaktadır. Kuramın topluma ve toplumsal kurum, olgu ve gerçekliklere yaklaşımı indirgeyici ve basitleştiricidir. Değişim mekanizmasını belirlemiş olmakla birlikte tatmin edici bir açıklama getirememiş, bütün bu bakımlardan da bu kuram eleştirilmiştir (Bk.: Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 177-179).

Eserin dördüncü bölümüne konu olan "evrim ve modernlik"le ilgili görüş ve kuramlar sergiledikleri makrososyolojik bakış açıları ile dikkati çekiyorlar. Gerçekte, toplumsal evrim konusuna ilgi oldukça eskidir. Bu ilgi, XX. yüzyıl boyunca devam etmiştir ve bu gün de güçlü bir biçimde varlığını sürdürmektedir. Özellikle bu son dönemde evrimsel kuramlara duyulan ilgi, çok hızlı teknolojik ve toplumsal değişme ortamında, artık klâsik endüstriyel toplum anlayışı ve modelinin hayatın nasıl olacağı konusunda rehber olamayacağı hususundaki yeni duygu ve idraki yansıtmaktadır. Gerçekte, bilindiği gibi, A. Comte, H. Spencer, E. Durkheim, K. Marks ve J. Schumpeter'de oldukça güçlü evrimci görüşler mevcuttur. Nitekim İ. Wallerstein'in çağdaş dünyanın ekonomik bağlarla birbirine bağlı bir "dünya sistemi" oluşturduğu şeklindeki kuramı, aslında evrimci Marksist fikirlerin çağdaş bir uzantısıdır. Kapitalist dünya sistemi her şeyden önce ekonomik bir bütünleşmedir. Dünya sisteminin farklı kısımları değişik işlevlere sahiptir. Meselâ "çevre", "çekirdek" in girişimlerine hammadde sağlar. Çekirdek bölgeler güçlü devletler, çevre ise zayıf devletler geliştirmiştir. Çağdaş evrimsel gelişme, tüm dünyayı "küresel köy" e dönüştürecek bir "küreselleşme" (globalization) sürecine dönüşmüş bulunmaktadır. Wallerstein'in bu ve benzeri görüşlerinin, T. Skocpol ve A. Giddens gibi bazı eleştirmenler tarafından ancak yine Marksçı kuramsal yaklaşım perspektifinden hareketle kritik edilmekte oluşu kayda değerdir. G. Lenski gibi Marks'tan etkilenen

öteki kuramcılar toplumsal evrimde teknolojik etkenlerin önemine işaret ediyorlar (Bk.: Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 183-191).

Eserde, T. Parsons'un evrimci modelinin, Durkheim ve Spencer'den oldukça etkilendiğine önemle işaret ediliyor. Meselâ Parsons da Durkheim gibi evrimin ilk safhasında toplumlarda akrabalık ilişkileri ve dinsel yönelimin oldukça belirgin olduğu düşüncesindedir. Parsons, Spencer'in "*farklılaşma*" kavramını alarak geliştirmeye çalışmış, onu toplumsal sistemlerin evriminin anahtarı olarak görmüştür. Makrososyolojik bir yaklaşım perspektifini benimsemiş olan Parsons, evrimsel evrensel öğeler temel modelinden söz etmektedir. Mamafih Parsons, bütün toplumların kaçınılmaz olarak tek düze bir gelişme çizgisi izledikleri şeklindeki eski görüşü kabul etmemekte, insanlık tarihinde uyum kapasitesinin artışı yönünde bir eğilime işaret etmektedir. Evrim konusunda nasıl Durkheim "*bütünleşme*" meselesi üzerinde yoğunlaşmışsa, Parsons da tüm dikkatini "*düzen*" konusuna yönelmiştir (Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 192-199). Kitapta, evrim konusunda Marks'ın yanı sıra Weber'den de oldukça etkilendiği anlaşılan bir siyaset ve toplum bilimci olan J. Hebermas'a da yer veriliyor. Esasen, Marks gibi Hebermas da toplumsal evrimi mevcut sistemdeki bunalımlar ve çelişkiler olarak görüyor. Ancak, Hebermas'ın evrimsel kuramının, iletişim ve yaşama dünyası bağlamında bir gelişme çizgisine sahip olduğunu önemle belirtmek gerekiyor. Bu bağlamda onun, fenomenolojik eğilimin etkisi altında, yaşama dünyasının "*akılsallaştırılması*"ndan söz etmekte oluşu kayda değerdir (Bk.: Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 199-211). Öte yandan eserde, evrim ve modernlik çerçevesinde A. Giddens'in yapılaşma kuramı ve yüksek modernlik konusundaki çalışma ve görüşlerinin önemine de işaret edilmektedir. Giddens'in, U. Beck'in çalışmalarından yararlanarak modern toplumu anlamakta kullandığı kavramlardan biri "*riziko*" ve bir başkası da "*dönüşlülük*"tür. Yüksek modernlik, çağdaş insanı, toplumu ve dünyayı, nükleer savaş ve ekolojik felâket gibi önceki kuşaklarınkinden oldukça farklı tehlikelerle karşı karşıya getirmiştir. Artık bütün dünyada herkes yeni bir deneyim çevresinde farkedilebilir bir rizikoyu paylaşmak durumundadır. Esasen, hızla değişip dönüşen dünyada, bireylerin dünyayı deneyimleme biçimleri de değişmektedir. Geleneğin kaybolması, insanların yaşam biçimleri, insanlarla ilişkileri ve nasıl bir insan olacakları konusunda karar vermelerini gerektirmektedir. Benin "*dönüşlülüğü/dönüşümselliği*" (*reflexivity*) ruhsal süreçlerin yanı sıra bedeni de etkilemektedir. Anlaşılan, Giddens tarafından vurgulanan modern ben-kimliğinin dönüşlü yapısı ve insanın kendisini istediği gibi yapabileceğine olan inanç, aslında büyük toplumsal değişimleri yansıtmaktadır (Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 212-222).

Her halükârda, bu evrimsel kuramların değişime ve toplumsal sorunlara makro düzeydeki yaklaşımına karşılık, müteakip bölümlerde işlenen kuramlar meseleye mikro düzeyde yaklaşıma örnek teşkil ediyorlar. Nitekim meselâ beşinci bölümde ele alınan "*Simgesel Etkileşimcilik*" bu tür bir mikrososyolojik teorik yaklaşımın tipik bir örneğidir. Aslında, simgesel etkileşimcilik yaklaşımının kökleri eskilere uzanıyor. Bu bakış açısının öncüleri ve ona doğrudan katkıda bulunanlar,

Max Weber, G. Simmel, R. Park, W. I. Thomas, Ch. H. Cooley, J. Dewey ve G. H. Mead'dir. Özellikle Mead'ın "*ben*" (*self*), ben etkileşimi, benin gelişmesi ve simgesel anlam konularındaki görüşlerinin simgesel etkileşimci kuramın oluşumunda önemli etkileri bulunmaktadır. Mead'ın düşünce geleneği H. Blumer tarafından sürdürülmüştür. Blumer'in simgesel etkileşimciliğe en önemli katkıları, "*yorum*" üzerindeki çalışmaları ile simgesel etkileşimin üç temel önermesi olan yapı, süreç ve metodoloji konularında çalışma ve görüşleridir. Esasen bizzat "*Simgesel Etkileşimcilik*" terimi de XX. yüzyılın bir sosyoloğu olan H. Blumer tarafından ortaya konmuş bir neolojizmdir. Bireyin içsel duygu ve düşünceleri ile toplumsal davranışı üzerinde odaklanmış bulunan Simgesel Etkileşimcilik esas olarak insan ve toplum konusuna tüme varımlı, niteliksel, mikrososyolojik ve sosyal psikolojik bir yaklaşımdır. Simgesel etkileşimci çözümlemenin büyük bölümü insanlar arası küçük çaplı ilişkilerle ilgilidir. Bu yaklaşımda bireyler, dış güçler karşısında pasif varlıklar değil, kendi hareketlerini yorumlayan, değerlendiren ve tanımlayan, kendi davranışlarını etkin biçimde inşa eden kişiler olarak kabul görmektedirler. Blumer'in Simgesel Etkileşimcilik konusundaki görüşleri öğrencisi E. Goffman tarafından sürdürülmüş ve geliştirilmiştir. Aslında Blumer gibi Goffman da Mead'den oldukça etkilenmiştir. Goffman'ın çalışmaları "*dramatürji*" ve "*etkileşim düzeni*" konularına odaklanmıştır. Goffman'ın görüşleri, Simgesel Etkileşimciliğin dışından muhtelif kuramcıyı da etkilemiştir. Hakikaten meselâ Peter Blau, Goffman'ın "*izlenim yöntemi*" ve "*rol mesafesi*" kavramlarını kendi toplumsal Alish-Veriş kuramına uygulamıştır. Randall Colins, R. Merton'un XX. yüzyılın ortalarında en çok tanınan Amerikalı sosyolog, C. R. Mills'in en büyük siyasal etkiye sahip sosyolog, T. Parsons'un en kapsamlı kuramcı ve E. Goffman'ın da en büyük entelektüel katkıya sahip sosyolog olduğunu ifade etmektedir. Simgesel Etkileşimci kuramsal sosyolojik yaklaşım A. R. Hochschild'ın "*duygular sosyolojisi*" üzerine olan çalışmaları ile yeni bir mikrososyolojik düzey kazanmıştır. Toplumsal bilim kuramının yeniden kavramsallaştırılması üzerinde ısrar eden Patricia H. Colins, "*kendini tanımlama*" (*self definition*) kavramını ırk, sınıf ve cinsiyet konularına uygulamak suretiyle, Sembolik Etkileşimciliğe daha geniş ufuklar kazandırmayı başarmıştır (Bk.: Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları. Klâsik Geleneğin Geliştirilmesi*, s. 225-292).

Altıncı bölümüde ele alınan "*Fenomenolojik Sosyolojik Çözümleme*" yaklaşımı, çağdaş sosyoloji kuramlarının en yenisi olarak dikkate değerdir. Mamafih, aslında fenomenolojik sosyoloji oldukça geniş olup, birçok akımı içermektedir. Bu bakımdan eserde bunlardan sadece üçüne yani Harold Garfinkel'in "*Etnometodoloji*"si, Peter Berger'in "*Toplumsal Gerçeğin İnşası*" ve D. E. Smith'in "*Feminist Bakış Açısı*" kuramına yer verilmiştir. Aslında, geleneksel sosyolojiden farklı bir çizgiye sahip olan ve olayları toplumsal aktör tarafından algılanan şekli altında incelemeyi amaç edinen fenomenolojik sosyolojik yaklaşımın entelektüel kökleri, Avrupa fenomenolojik felsefesi ve özellikle de Alman filozofu E. Husserl'e uzanmaktadır. Husserl'in felsefesini Alfred Schutz sosyolojiye uygulamaya çalışmış, bu amaçla o Max Weber'in "*verstehen*" (öznel anlayış) kavra-

mından yararlanmıştır. Öte yandan Schutz, fenomenolojik sosyolojiye Mead'ın bazı düşüncelerini de sokmuştur. Her halükârda, Schutz'un fenomenolojik sosyolojisinin A. Giddens'a ilham kaynağı olduğu bilinmektedir. Schutz'un fenomenolojik sosyolojisinden etkilenen bir başka sosyolog da *Etnometodoloji*'nin kurucusu Harold Garfinkel'dir. Mamafih Garfinkel aynı zamanda Aron Gurwitch, E. Husserl ve Talcott Parsons'tan da oldukça etkilenmiştir. Garfinkel, toplumsal düzeni sorgulama kâbusunu yıkarak, etkileşim durumunda işleyen kabuller ya da efsaneleri açığa çıkarmayı istemektedir. Etnometodolojinin, hem sosyolojik bir araştırma yöntemi ve hem de kuramsal bir bakış açısı olduğu önemle belirtilmelidir. Etnometodologlar için, bireyin günlük hayat durumlarına verdiği anlamlar birinci derecede önemlidir. Sembolik etkileşimcilik gibi etnometodoloji de roller ve yapılardan çok bireylerle ilgili toplumsal psikolojik bir yaklaşımdır. Sembolik etkileşimciler gibi etnometodologlar da biyografiler, derinlemesine mülâkatlar, vak'a incelemeleri ve katılımcı gözlem tekniklerinden yararlanırlar (Bk.: Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 297-323). Fenomenolojik sosyolojinin değişik bir uygulaması Peter Berger'in "*Toplumsal Gerçeğin İnşası*" kuramında ortaya konmuş bulunmaktadır. Onun bu konudaki asıl fikirleri Thomas Luckmann ile birlikte kaleme aldığı "*The Social Construction of Reality*" (1966) adlı eserde yer almaktadır. Berger'in çalışma ve yazılarının çoğu din sosyolojisi ile ilgilidir. "*The Sacred Canopy*" (1969) buna tipik bir örnektir. "*Dışsallaştırma*", "*nesnelleştirme*" ve "*içselleştirme*" Berger'in fenomenolojik sosyolojik kuramının anahtar kavramlarıdır. Gerçekliğin toplumsal inşası kuramı hem rollerin hemde kurumların somutlaştırılabileceğini savunmaktadır. (Bk.: Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 323-331). D. E. Smith'in "*Feminist Bakış Açısı*" kuramı fenomenolojik sosyolojinin güçlü etkilerini yansıtmaktadır. Kuram aynı zamanda mikro ve makro çözümleme düzeyleri arasında köprü kurmayı da amaçlamaktadır. *Feminist bakış açısı* kuramı eleştirel çatışma kuramı kavramlarından da yararlanmıştır. (Bk.: Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 331-342).

Yedinci bölümde ele alınan "*Akılsal Seçim Kuramları*" son yıllarda sosyolojide giderek daha çok dikkat çekmeye başlamışlardır. Hatta bir görüşe göre rasyonel seçim kuramları müteakip dönemde sosyolojik kuramın temelini teşkil edecektir. Bir başka görüş ise, rasyonel seçim kuramlarının, insan tabiatı ile ilgili hatalı veya yanlış bir anlayışa dayandığını öne sürmektedir. Zira rasyonel seçim kuramları insanın hareketlerinin rasyonel olduğu peşin kabulü üzerine temellendirilmektedir. Her halükârda, kaynakların kıt olduğu bir dünyada insan değişik amaçlar için farklı araçlar seçerken bir karar vermek durumundadır ve işte "*akılsal seçim*" (*rasyonel choice*) böylesine bir tercihi ifade etmektedir. Rasyonel seçim kuramları ekonomi ile yakından ilişkilidir. Ancak bu, insan davranışını sadece ekonomik faaliyetlere indirgemek anlamına gelmemektedir. Çağdaş sosyolojide akılsal seçim yaklaşımları ilk olarak "*alış-veriş*" kuramı bağlamında tanınmaya başlamıştır. G. Simmel, insanların birbirleriyle temas şekillerinin nedenlerini ihtiyaçları tatmin ve bireysel amaçları kovalamaya bağlar ve esasen insanların etkileşimlerinin bir karşılıklılık özelliği taşıdığını öne sürerken bir biçimde alışveriş ku-

ramına öncülük etmiş olmaktadır. Nitekim alışveriş kuramcılarında Blau onun bu fikirlerinden yararlanmıştı. Öte yandan, toplumsal bilimin diğer alanları olan antropoloji, iktisat, psikoloji daha yakın zamanlarda siyaset biliminde, kamu tercihi kuramı ve oyunlar kuramı gibi teorik yaklaşımlar yahut hediye, kazanç, fiyat vb. konular üzerinde durulmakla, alışveriş kuramının gelişmesi yönünde önemli katkılar sağlanmıştır. Modern toplumsal alışveriş kuramının önemli iki temsilcisi, akılsal seçim, akılsallık ilkeleri, toplumsal alışveriş ve bireysel davranış konuları üzerine fikirler serdeden Georges Homans ile akılsal seçim, toplumsal yapının çözülmesi ve toplumsal bütünleşme konularının teorisini Peter Blau'dur. Eserde bunlara, bir başka akılsal seçim kuramcısı olup, toplumsal kuramın temelleri üzerinde duran James Coleman eklenmiştir. Her halükârda akılsal seçim kuramlarından, daha çok küçük topluluklar içerisindeki davranışları çözümlemekte yararlandığını önemle belirtmelidir. Mamafih akılsal seçim kuramları giderek yapısal sorunlara ve özellikle topluluk normları ve güvenin geliştirilmesi konularına da uygulanmaya başlanmıştır. Keza din sosyolojisi araştırmalarında özellikle mezhepler ve yeni dinî hareketlerin sosyolojik analizinde akılsal seçim kuramlarına başvurulmakta olduğuna önemle işaret etmelidir. Akılsal seçim kuramlarının başka teorilerle desteklenmesi gerektiği yönündeki eleştiriler de kayda değerdir (Bk.: Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 345-428).

Eser'in, son zamanlarda sosyologların giderek daha çok ilgi duydukları "beden" ve bir biyolojik tür olarak insan konusuna ayrılmış bulunan sekizinci bölümünde, "*Bedenin Yeniden Keşfi*" konusu bağlamında "*Bedenin Sosyolojisi*" ile "*Sosyobioloji*" ve özellikle de bencil "gen"ler, akraba seçilimi, sosyobioloji ve kültür meseleleri üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede eserde, bedenin sosyolojisinin ağırlıklı olarak fenomenolojinin yanı sıra kültürel araştırmalara dayanmakta olduğu, buna karşılık sosyobiolojinin temelde evrimsel biyolojinin ya da evrim kuramının sosyolojiye bir uygulaması olduğu hususlarına işaret edilmekte olduğu kayda değerdir. Eser'de bedenin sosyolojisi konusunda postmodernçi M. Foucault, B. S. Turner ve feminist sosyolog D. Smith'in çalışma ve görüşlerine yer veriliyor. Sosyobioloji ile ilgili olarak da başlıca zoolog E. Wilson, R. Fox, Matt Ridley, F. Fukuyama, D. Cambell, A. Rossi'nin çalışma ve görüşlerine işaret ediliyor. (Bk.: Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 431-467).

Sosyolojik kuramın genel bir değerlendirilmesinin yapıldığı dokuzuncu ve son bölümde, onun geleceği konusunda görüşler de ortaya konmaya çalışılıyor. Ancak çağdaş sosyoloji kuramlarının ağırlıklı olarak ABD'deki gelişmeler çerçevesinde ele alınmakta olduğu, eserde genelde sosyoloji alanındaki gelişme çizgileri ve vurguların da bu çerçevede şekillenmesi ile sonuçlanmış görünüyor. Nitekim bu bölümde "*Tarihsel Eğilimler*" başlığı altında Amerikan sosyolojisinde üç safha ayırt ediliyor: 1950'lerdeki bir ilk safhada Amerikan sosyolojisine *İşlevselcilik* egemendir. 1960 ve 1970'lerde *Yeni Marksçı ve Çözümlemeci Çatışma Kuramı* giderek ağırlık kazanmaya başlamıştır. 1980 ve 1990'larda "*Makro*" çözümlemelerle "*Mikro*" çözümlemeleri bir araya getirme çabaları artış göstermiştir.

Öte yandan, postmodernizm akımı ve toplumların *modernlik*'ten *postmodernite*'ye doğru evrildiği anlayışı sosyoloji alanında da yankılar uyandırmaktan geri durmamış ve kuramsal sosyolojik yaklaşımlarda postmodern etkiler giderek artış gösterme eğilimine girmiştir. Postmodern bir bakış açısı ile tanınan sosyolog Charles Lemert, postmodernizm akımı içerisinde değişik kolların bulunduğu hususuna dikkat çekiyor. Her halükârda eserde, postmodernci akımın sosyoloji alanındaki iki dikkate değer temsilcisi olarak Fransız entelektüeller J. Derrida ve M. Foucault'nun çalışma ve görüşlerine önemle işaret ediliyor. Anlaşılan, postmodernist sosyolojik yaklaşım eğilimi "*gerçeğin heterojen ve çoğulcu tabiatı ile insan bilincinin dengesiz ve değişken yönüne vurgu yapmaktadır.*" Öte yandan postmodernistler, evrensel bilimsel ilkelere göre test edilebilir doğru olduğu fikrini kabul etmiyorlar. Onlar, "*parçalanmış, çeşitlenmiş, dağınık ve tutarsız bir çerçevede içinde yaşadığımızı*" düşünüyorlar. Bu da neyin doğru olup olmadığı konusunda aşırı bir "*görelilik*"i beraberinde getiriyor. Nitekim çağdaş sosyoloji akımları üzerine olan bu eserin sonunda, sosyolojik kuram ve anlayış bakımından da çok yönlü bakış açılarının önemi vurgulanıyor (Wallace ve Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, s. 471-494).

5. Değerlendirme ve Sonuç

Sosyoloji araştırmalarında ilgi, teorik yaklaşım ile empirik yaklaşım arasında kendini gösteren getgitlere sahne olsa da, empirik araştırmalara yönelişin artış kaydettiği durumlarda dahi teorik yaklaşım çerçevelerinin önemi inkâr ve/veya ihmal edilemez. Zira teori, deneye imkân veren bir alanda araştırmanın düşünsel bir temele oturmasını sağlamakta, ona fîkrî bir derinlik, genişlik ve zenginlik kazandırmaktadır. Nitekim dünya ölçüsünde gerçekleştirilen bilimsel ve özellikle de sosyolojik araştırma ve çalışmalarda kuramsal yaklaşım konuları üzerinde önemle durulmakta, hatta son zamanlarda kuramsal sosyoloji çalışma ve yayımlarında bir artış gözlemlendiği gibi, onlar eskiye oranla daha sistematik, analitik ve kritik bir nitelik kazanmış görünmektedirler. Çalışma ve yayımların özellikle son dönemde giderek çağdaş sosyoloji kuramları üzerine odaklanmakta oluşu da kayda değerdir.

Buna karşılık, Türkiye'de sosyoloji ve özellikle de din sosyoloji alanındaki bilimsel çalışma ve yayımların aynı ölçüde özgün bir kuramsal yaklaşım çerçevesine oturmadığı anlaşılmaktadır. Esasen Türkiye'de kuramsal sosyolojik yaklaşım konularını ele alan çalışmalar da sınırlı sayıda olup, bunların çoğu çeviri yahut derlemedir. Yukarıda bunların başlıcalarının kısa birer tanıtım, analiz ve değerlendirmesi sunulmaya çalışılmış; onlardan özellikle *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*'nı konu alan, yakın tarihlere ait iki çeviri eser üzerinde, metne sadık kalmaya azami dikkat ve özen göstererek ve çalışmanın sınırlarını zorlamamak kaydı ve şartıyla, daha geniş biçimde durulmaya gayret edilmiştir. Bu çalışma ve yayımların, Türkiye'de sosyoloji ve özellikle de din sosyolojisinin gelişmesine önemli katkılarının olacağına işaret etmelidir. Bu bakımdan, sosyoloji ve özellikle de din sosyolojisine

ilgi duyanların bu çalışma ve yayımları dikkatli bir biçimde okuyup incelemeleri gerekir.

Bununla birlikte, belirtmelidir ki, her bilimsel çalışma gibi, kuramsal sosyolojik yaklaşım çalışmaları da her şeyden önce ortaya çıktıkları sosyo-kültürel çevre ve toplumla ilişkilidir. Şu halde, Türk düşünür ve sosyologları için, kuramsal sosyolojik yaklaşım bağlamında sorun, Batı toplumlarının sosyo-ekonomik ve kültürel ortam ve şartlarında üretilmiş olup, onların kültürleri, değerleri ve sorunlarına sıkı sıkıya bağlı olan teorilerin, Türk toplumu, kültürü ve sorunlarına özgün bir biçimde nasıl uygulanabileceği hususu etrafında şekillenmektedir. Derlemeci, aktarmacı ve taklitçi bir çerçeveye tikanıp kalınacak mıdır? Yoksa bu toplumun yapısı ve sorunlarına uygun kuramlar çerçevesinde özgün araştırmalar ve çözümlemeler aracılığıyla toplumu, insanı ve sorunlarını daha iyi anlama ve daha sağlıklı çözümler üretme imkânı doğabilecek midir?

Öte yandan, din konusunda mesele daha da çetrefil bir manzara arz etmektedir. Zira geleneksel ilahiyat, bilimi kendi değerlerinden hareketle üretmeye alışkındır ve bilimsel kritikten hemen hemen hiç hoşlanmamaktadır. Modern bilim de, en azından başlangıçta kendi önsel kabulleri yahut varsayımlarına sahipse de, bilimsel kritiğe kapıyı ardına kadar açmış olup, bu durum sosyoloji ve modern dinbilimleri ve özellikle din sosyolojisi için de geçerlidir. Böyle olunca, ilâhiyat alanında bilimsel üretim konusunda sorun ve seçenek, geleneksel algılara sıkı sıkıya sarılarak tekrarcılık ve aktarmacılıkla ve her halükârda skolâstik spekülasyonlarla avunma ile din konusuna özgün bir analitik, sistematik ve kritik bir bilimsel yaklaşım arasındadır. Din sosyolojisi, en azından ideal olarak ikincisini amaçlamış bulunmakta ise de, Türk din sosyolojisinin bunu başarıp başaramıyacağını; felsefi ya da teolojik spekülasyonlar, normatif çıkarımlar yahut derlemecilik, aktarmacılık ve yüzeyselliğe takılarak orada tikanıp tıkanmayacağını zaman gösterecektir.

KAYNAKÇA

- Abel, Theodore F.; **Foundation of sociological theory**, Random House, 1970.
- Akşit B; “**Türkiye’de Sosyoloji Araştırmaları: Bölmelenmişlikten Farklılaşma ve Çeşitlenmeye**”, Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi
- Aron, Raymond; **Les Etapes de la Pensée Sociologique**, Paris, Gallimard, 1967.
- Becker H., ve A. Boskoff ;(ed.). **Modern Sociological Theory in Continuity and Change**. USA 1957.
- Berger J., M. Zelditch, and B. Anderson ;(eds.) **Sociological Theories in Progress**, Boston: Houghton Mifflin Company, 1972.
- Bert, N. Adams, R A Sydnie; **Contemporary Sociological Theory**,_Pine Forge Pres, 2002.
- Bilgiseven, A. Kurktan; **Sosyal İlimler Metodoloji**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1989.
- Bottomore, Tom and Robert Nisbet; (eds), **A History of Sociological Analysis**, New York: Basic Books, 1978.
- Colm J. Kelly; (ed.), **Classical Sociological Theory**, Toronto: Canadian Scholars Pres, 2000.
- Craig Calhoun; Joseph Gerteis, James Moody, Steve Pfaff (eds.), **Contemporary Sociological Theory**, Oxford: Balckwell Publishing, 2002.
- Craig, Calhoun; Joseph Gerteis, James Moody, Steve Pfaff, Kathryn Schmidt (Eds.), **Classical Sociological Theory**, Oxford: Balckwell Publishing,, 2002.
- Homans, G. C ; “**Contemporary Theory in Sociology**”, in R.E.L. Faris (ed.). Handbook of Modern Sociology. Chicago: Rand McNally, 1964.
- Hughes John, Peter Martin and W.W. Sharrock; **Understanding Classical Sociology**: Marks, Weber, Durkheim, London: Sage Publication Ltd., 1995.
- Kenneth, Allan; **Explorations in Classical Sociological Theory**, Pine Forge Press, 2005.
- Kıray, “**Toplum, Bilgi ve Türkiye**”, Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi, s. 187, 189.
- Kivisto, Peter; **Illuminating Social Life: Classical and Contemporary Theory**, Revisited, Pine Forge Pres, 1997.
- L. Gross ;(ed.), **Sociological Theory: Inquiries and Paradigms**. New York: Harper and Row, 1967.

- M. Francis, Abraham; **Modern Sociological Theory. An Introduction**, Oxford University Press, 1983.
- M. Kıray; “**Teaching of Social Sciences in Developing Countries: The Case of Turkey**”, International Social Science Journal, 1979, C. XXXI, No: 1 ve “Türkiye’de Sosyolojinin Gelişmesi: Etkenler ve Aşamalar”, Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi Sempozyumu, 1985’den zikreden
- M. Kıray; “**Toplum, Bilgi ve Türkiye**”, Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi, (Derleyen: Sevil Atatuz), Ankara, Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1986.
- Metron, Robert K.; **Social Theory and Social Structure**, New York: Free Press, 1968.
- Morrisson, Kenneth; **Marks, Durkheim, Weber: Formations of Modern Social Thought**, London: Sage Publication Ltd., 1995.
- Parsons, Talcott; **Essays in sociological theory**, Glencoe IL; Free Press, 1954; **Theories of society: foundations of modern sociological theory**; New York, Free Press of Glencoe, 1961.
- Poloma, Margaret M.; **Contemporary Sociological Theory**, Macmillan, 1979.
- R. A. Sydie; **Classical Sociological Theory**, Pine Forge Press, 2002.
- Richard W. Hadden, **Sociological Theory: An introduction to the classical tradition**, Peterborough, Ontario: Broadview Press, 1997.
- Ritzer and Douglas, J. Goodman; **Classical Sociological Theory**, 4th Edition, McGraw Hill, 2004.
- Ritzer George; **Contemporary Sociological Theory and Its Classical Roots: The Basics**, McGraw-Hill, 2002.
- Ritzer, George and Douglas Goodman; **Modern Sociological Theory**, Sixth Edition, McGraw Hill, 2004.
- Ronald, Fletcher; **The making of sociology: a study of sociological theory**, 2 vols; New York: Charles Scribner’s Sons, 1971.
- Rossides D. W ; **The History and Nature of Sociological Theory**, Boston: Houghton Mifflin Company, 1978.
- Tezcan, M; **Sosyoloji Bibliyografyası 1928-1968**, Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi yayını, 1969.
- Turner J. H., and L. Beeghley; **The Emergence of Sociological Theory**, Illinois: The Dorsey Press, 1981.
- Türkdoğan, Orhan; **Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi** Milli Eğitim Bakanlığı yayını, İstanbul 1989.

- Türkdoğan, Orhan; **Çağdaş Türk Sosyolojisi**. Araştırma, Yöntem ve Teknikler, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayını, 1977.
- Wagner D. G ; **The Growth of Sociological Theories**, Beverly Hills, CA: Sage, 1984.
- Wallace, Ruth A.; Alison Wolf, **Contemporary Sociological Theory: Expanding the Classical Tradition**, 1980, fifth edition, Upper Saddle River, N. J.: Prentice-Hall Inc., 1999.
- Walter L. Wallace; **Sociological theory; an introduction**, 1979.